

Василь Базів

Хрест: постбіблійний детектив

Мамі й татові

*Може, друже, може, брате,
Може, враже, злі часи.*

*Але як то умирати,
Не сказавши, хто ЄСІ.*

Петро Скунць

Якщо Бога немає, то усе дозволено.

Федір Достоевський

Ксьондзова плебанія згоріла, як копиця сіна.
За мить. Лиш блиснуло на ціле село опівночі.

Отець із попадею ще не спали. Займалися, як би то не гріховно сказати, у спальні продовженням роду людського. А тут — як припекло по самі помідори.

Їмосць були на добрих 20 літ молодші від всечесного отця. Тому примноження того самого роду йшло повним ходом. За сім літ перебування на парафії свяченича пара народила п'ятьох янголят. Лише рік від року — старше від молодшого. Свята справа була поставлена на конвеєр.

І хоча в Кедрівці авторитетні господарі ремствували, що не для того піп із попадею

перебувають на утриманні громади, але гріх уголос нарікати — діти не винні, що їх так багацько обсідає на шії парафії. Треба гнути спину у три погібелі в колгоспнім ярмі, аби свої дітлахи не повимирали, а тут ще такий плодовитий піп трапився.

Отець Григорій воз'явився народові десь уже після смерті Сталіна. На Покрову його привезли в райкомівському «бобику» і завели до церкви.

Кедрівка, як і кожне галицьке місто й село, тоді розполовинилася. Ту православну українську церкву, що звалася греко-католицькою і була в унії з Ватиканом, ЦК КПРС за наказом Сталіна розігнав. А перед служителями культу постав вибір — служити тому богу, що в Мавзолеї, і переписуватися на роботу до департаменту КГБ під назвою Московський патріархат або залишатися надалі в лоні материнської церкви і в єдності з Петровим престолом у Римі.

Але ця унія із християнським лоном могла бути реалізована тільки на нарах ГУЛАГу. Десятки тисяч українських священиків атеїсти запакували в товарняки, якими возять худобу на «заготскот», і повезли туди, де раки зимують, тобто відтарабанили у вічну мерзлоту Соловків і Норильська. Був серед них і кедрівський парох, отець Ілинець, який виконувати вказівку ЦК КПРС відмовився. Але престол не був порожнім довго. На

місце отця й приїхав той, котрого майже через десятиліття підпалили.

А тоді, на початку, старим бабцям, які не розумілися на світових релігійних розкладах і дякували Богу, що церква не замкнена й не зірвана у повітря, новий отець сподобався: гарно співав. Мав громогласний бас, від якого здригалися стіни.

Тоді він був ще одинаком — без сімейного виплуду. Після першої літургії, на яку прийшла жменька з тієї плеяди, що вже зо дня на день чекала виклику в останню путь, а значить, не могла собі дозволити пропустити, може, останню службу Божу, — після відправи у плебанії отець влаштував освячення.

Сільських активістів із церковного уряду на гулянку кликати не ризикнув. Напросив гостей зі свого, як він казав, рідного села, братів у Христі — отців із навколишніх сіл, а також начальство з району.

Він розказував, що походить із протилежного кінця області. Із хутірця, у якому була невеличка каплиця. Через дефіцит кадрів його перевели сюди — на найбільшу в області сільську парафію, оскільки Кедрівка була не тільки чималим селом, а й винятково релігійним, у якому до церкви ходили і на тацю кидали всі без винятку.

У селі довго пам'ятали, як на тих входидах цілу ніч гуляла братія, а над ранок заревла, що село

аж здригнулося, «Широка страна моя родная!» Першим затягнув найпочесніший гість, а відтак усі підхопили. Отець Григорій донині ображаються на цього соліста, бо в бандерівському селі його соло мало негативні наслідки для отцевого іміджу.

Ця плебанія, яку отець успадкував, мала років ще більше за саму церкву. До неї селяни ставилися не з меншим пієтетом, ніж до храму. І за цих літ так зо триста ніхто тут не чув чужого, окрім українського, слова. А тепер — московські, комуністичні пісні, та ще й у п'яному чаді. А «соліст» той завжди дуже сміявся, коли отець Григорій нагадував йому про цю прикрість.

— Да брось ты, Гриша. Будешь с ними панькаться, с этими бандеровскими богомольцами. Вот заеду как-нибудь на какой-то большой праздник и устрою им конкурс революционной песни прямо в церкви. Ото будет переполох.

Отець мусив ковтати ці гіркі пігулки від свого званого гостя, давнього і багатолітнього бойового товариша, бо дружба — дружбою, а служба — службою. Бо дружан цей був не ким-небудь, а грозою району — начальник управління КГБ, підполковник Феофанов.

Вони разом прибули сюди, у Західну Україну, після війни. Разом встановлювали розпеченим залізом радянську владу, разом під штиками робили колективізацію, разом йшли на смертельний бій із

«бандітами-націоналістами». Потім майора Григорія Полупанова забрали на перепідготовку.

І коли він знову з'явився із Луб'янки в районі вже у рясі, Феофанов так реготав, що аж за живіт хапався.

— Ну ты даешь, Полупанов! Какой же из тебя поп? Тебя бы под крышу начальником борделя лучше устроили, а не кадилом махать. Я же тебя знаю — ты же под юбки девкам заглядывать будешь, когда они перед тобой ползать станут на коленях. Ты бы норовил, чтобы они тебе не руки целовали, а чего-нибудь почувствительнее.

— Ты, Афанасий, не умничай. Время мочить их физически прошло, — демонстрував новоявлений всечесний отец обізнаність із місцевістю. — Теперь они из лесу вышли и в церковь пошли, понимаешь? Теперь надо в души им позаглядывать. Там все зарождается. Всякие намерения вольные и невольные против власти, безопасность которой мы с тобой бдим. А ты бы по привычке всех к стенке. Нет, дорогой товарищ, надо их крестом и по голове. Пусть выкладывают.

— Нас, кстати, в район выброшен целый десант, — для майора Полупанова перепідготовка не прошла надармо. — Тебе на подмогу. Теперь ты будешь знать не только, кто что делает или говорит, а кто чем дышит. То, что теперь мы не с ружьями, а с кадылом, как ты говоришь, я считаю,

очень даже правильное решение партии. Я же вижу — эффект ошеломляющий. Отличную эту штуку придумали главные попы — исповедь. Ведь они же не врут. Говорят, что называется, все, как на духу. Как перед Богом. И эта информация из первоисточника — вам на стол, товарищ подполковник.

Отець ледь устигли вирвати діток із другої кімнати. Забігли вже селяни і прийняли їх по руках. Плебанія палахкотіла, як сірник. Вона була дерев'яною, і висохлі за століття ялиці миттєво перетворювалися на смолоскипи.

Вогонь пожирав тепле кубельце з чотирьох сторін. Усі кути були щедро политі бензиною, що розтікалася по гостинці, аж годі було підступити до згарища. Наостанок збіглася чи не в повному складі уся громада з відрами, але на той час уже не було що гасити.

Молода попадая заламувала руки й голосила не своїм, а якимсь натужно-звірячим голосом:

— За що, люди добрі? Ми вірою і правдою служимо Богу й людям. За що така кара?

Тим часом у нічному настромленому натовпі з рук до рук пішли летючки. Від вогню було видно, як удень. Люди читали й сахалися дужче, ніж від полум'я. Те, що потрапило їм до рук, обпікало до

самих кісток, спопеляло більше, ніж цей неблаганний і всепожираючий вогонь.

Там було лише чотири пекучих, як саме пекло, рядки:

*«Григорій покараний за те, що
виказує в КГБ таємницю сповіді.*

*Не кажіть йому правди на
сповіді.*

Видасть на шибеницю.

Григорій — Юда!»

Хрести ламали ночами. Ті, що в полях були вкопані під час «весни народів» понад 100 літ тому з нагоди скасування панщини у 1848 році. Або ті, які стояли ще довше на роздоріжжях, на яких ламала собі голову орда об тустань автохтонних твердинь. Першим совітам у 39-му до хрестів пазурі не дійшли. Зате совіти другі відтягнулися по повній програмі. Коли вже повивозили до сибірів усіх куркулів, коли повиловлювали по лісах усіх повстанців, на облік взяли кожен хрест.

Паша був головним обліковцем-хрестоламом. Він упав в око райкомові ще в сьомому класі. Був такий язичницький ритуал. У район звозили 14-річних підлітків приймати в комсомол. Сатанинське збіговисько називалося бюро райкому. Головний Люцифер — перший секретар, син

яструбка, мав єдине запитання до кандидатів у перший сорт більшовицького соціуму: «Чи ти віриш у Бога?».

Не так дитина, як її гени знали, що в Бога вірили понад тисячу літ від Володимира всі його предки. Ця віра була матрицею тієї самої незламної формули ДНК аборигенів, дарма що між ними — товща тисячоліття. Ніхто ніколи не ламав через коліно цю формулу. Жодні прибульці, які вічно товклися на цьому цивілізаційному полігоні. ДНК ламали вперше. Ніхто не тріснув з першого разу. Тільки Паша. Він єдиний із Кедрівки сказав: «Не вірю!».

Поголос полетів тоді по селу кулею. Вечорами люди йшли повз Семенів паркан і плювали в город. Старий рубав дрова з якоюсь звірячою люттяю й кидав навздогін черговому плювку:

— Будеш харкати кров'ю, як я скажу там, де треба. Проти вітру не плюнеш. Нині мого, а завтра твого підпишуть. Нема у світі проти них сили, а ти тут рипаєшся, шмаркачу!

Секоти воліли не показуватися. А от Семен Харкавий не ховався. Навпаки — гонорувався. Він завше мав добрячу жменю мідяків, аби почастувати пивом кожного, хто приходив до магазину. І коли вже назбирувався повний склеп охочих до халяви, він розперізувався у своїй пропаганді:

— Я не комуніст і не москаль. Але то лише сліпий не видит, що вони світ завоюють. Сам Бог не може встояти перед ними. От церкви закривають, і ніц їм за то нема. Може, той Бог має силу на небі, але тут вони сильніші від нього.

— Спам'ятайся, Семку, — лише сусідка, Марія Бальтазарова, наважувалася зупиняти його. — Кара Божа впаде на тебе, і на твоїх дітей, і внуків.

— На твоїх уже впала, хоч ти і тримаєш на кожній стіні по три образи. Де твій іспитовий дяк? — бив у саме сестринське тім'я розпашілий сексот, зтягнувшись смердючим димом пересохлого «Паміру». — Свої закатрупили. Христом-Богом просився, а вони, патрійоти, перерізали твому свято-юрському апостолові гаргачку, як когутові.

Не так те, що стріляв їй у самісіньке серце той антихрист, як те, що говорив правду, яку вона всім еством жіночим ніколи не прийме за правду. Бандерівці вбили її найстаршого брата — отака трагедія. Правда для всіх, але не для неї. Вона не вірила, хоча посеред ночі його з хати забрали непрохані гості із тризубом на кокардах, хоча свідком його передсмертних мордувань у сусідньому селі був тамтешній вїйт, у хаті якого чинили розправу.

— Було їх троє, нанашко. Двоє злих, як вовки, а третій, надрайоновий провідник, ще й мораль твому читав перед смертю, — тупо дивлячись під ноги, переказував, як свідок божився, що на власні очі видів і своїми вухами чув. І як рятівна соломинка було її вічно благальне до всіх тих, хто донині топчеться по її незагоєній кривавій рані:

— А ти знаєш тих повстанців? Хто вони і з якого села?

Ніхто не знав. Знали інше, що підтверджувала советська влада: бандерівці покарали Крап'яка за те, що відмовився відчиняти їм склади зі спиртом — ключі від «стратегічного об'єкта» доручила йому після війни громада, коли пішли німці і ще не прийшли москалі. А тоді, по свіжих слідах, хіба можна було пізнати всіх повстанців, які виринали ночами із криївок і, неначе привиди невидимі, літали поміж живими? А як будеш багато патякати, то загримиш на той світ, як кедрівський дяк.

Бальтазар був суворої вдачі. Говорив мало, але як обухом по голові. Зате руки мав золоті. Вони за нього говорили. Та ще й як промовляли! На Гуті, якій уже відчеканився перший столітній вік, ще не було такого художника. Власне, завдяки йому впродовж кількох останніх років місцевий склозавод був тим першим підприємством, яке почало працювати на експорт. На виставці у

Монреалі власноручні шедеври Бальтазара побили всі рекорди. Тепер надходили замовлення навіть не на партії виробів, а на поодинокі, справді художні твори.

На склозаводі художніх виробів працював його величність гегемон — пролетаріат, і саме його іменем таврувався цей унікальний феномен місцевих складувів. Але, незважаючи на анонімність авторства, усі знали, що це справа божественних рук Бальтазара. У кінчиках його пальців таїлася незбагненна сила, яка спонукала скляну магму набирати найдовершенішої форми, що не тільки милувала очі, а відводила подалі від злого в житті душу людську.

Він був майстер-самородок, якого десь у далеких італіях чи франціях нарекли би генієм да Вінчі чи Караваджо, а тут він був робітником складувного цеху. Товариш Бальтазар, який регулярно отримував свою зарплату і премію в десять карбованців із зображенням товариша Леніна. Країна Рад гребла лопатою валюту за його витвори, а він за цю надбавку міг хіба що купити дитині валянки на зиму. Була, правда, ще одна винагорода. Майстер входив до того привілейованого кола робітників, яким виплачували перед Новим роком тринадцяту зарплату. Так було останніх два роки.

Бальтазар і цього разу чекав цього мізеру до сімейного бюджету, але фабрична касирка Зоська повідомила, не підводячи очей:

— Вас нема у відомості. Питайте начальника цеху.

Гроші вартують не більше, ніж вони вартують, але Бальтазара, одначе, бентежила інша симптоматика — може, він де заповорів якийсь ексклюзивне замовлення туди — за «бугор»?

— Та ні, про що ви говорите? — заспокоював начальник цеху. — Такі руки, як у вас, збоїв не дають.

— То в чому справа?

— Я вам цього не говорив, але підіть спитайте парторга.

— А до чого тут парторг до роботи? Я ж не член їхньої партії. Я роблю мовчки свою роботу.

— Ну, як би вам сказати, виходить, не зовсім мовчки. Але йдіть до нього. Я вам нічого не говорив.

Бальтазар пішов. Парторг був м'якосердним і товстуватим, уже пенсійного віку росіянином. На заводі його поважали, бо то була велика рідкість, що на такій посаді і не пакостить задарма людям.

— Ты же у нас Андрей Рублев. При капитализме ты бы миллионером стал, а здесь ты за 13-ю зарплату партию беспокоишь. Не получил теперь — в следующем году получишь.

— Ви мені, пане Панов, зуби не заговорюйте. Я знаю, що у вашій партії нічого так просто не буває. Нині зарплату не дали, а завтра на Сибір відправите.

— Ну какой же я тебе пан? Я тебе друг, товарищ и брат. А посему скажу тебе, чого не имею права говорить. Язык твой — враг твой. Вот ведь какая штука.

Бальтазар почав згадувати всі балачки на заводських перекурах. Він знав, що то значить бовкнути зайве без потреби. На профспілкові збори, коли туди зганяли, він ходив. Але завжди мовчав. Ні, отут він точно не проколовся.

— Уперше чую, що я «болтун», пане Панов. То ви мені відкриття зробили. Не знав раніше такого про себе. І що такого я набовкав на вас чи на вашу партію?

— Да если б ты на меня — вали. Сколько влезет. Но ты не на меня, а действительно на партию попер.

Треба було захищатися. Дуже часто такі відверті розмови закінчувалися трагічно, і «чемодан, товарняк, Норильск» були не найгіршим варіантом.

— То вже поважніша справа, ніж та всрана зарплата. То вже смаленим пахне. Якщо я проти партії, то я проти держави. А за таке треба карати, і я знаю, як це робиться. Як я ставлюся до вашої

партії — то нехай буде в мені. Але я ніколи вголос на заводі не говорив зле про партію. Я буду на вас скаржитися, пане парторг. Ви добрий чоловік, але ліпше від мене знаєте, чим закінчується те, що ви мені закидаєте.

— Да успокойся. Неужели ты думаешь, что я зла тебе желаю? Ты же знаешь, как я отношусь к вам, местным. Я вас понимаю, уважаю. И за это вы меня уважаете. Так?

— Так.

— А теперь пойдём пройдемся.

Уже надворі Панов перейшов на шепіт, хоча тут несамовито гриміли заводські механізми.

— Сейчас ты сам поймешь, что я не вру. А ну-ка вспомни, кому ты рассказывал заповит «Як умру, то поховайте мене в кукурудзі, не забудьте поставити хімію на пузі». Но это еще куда ни шло. А кто потом говорил, что этот пузатый антихрист Хрущев будет гореть в аду, потому что он пошел против Бога и закрывает церкви? Кто это говорил? Я или ты?

Ярема наче вже не слухав далі. Показалося те, у що він ніколи не хотів вірити. Бо повірити в це — означало перевернути усю свою свідомість. Бо воно просто не влазило в цю свідомість. Було поза її межами. Було з іншого світу, у якому він не жив, а тому в його реалії не вірив.

— Ну что молчишь? Говорил или не говорил?

— Так. На сповіді. У священника. Говорив те, що в мене на душі. Те, що не дає спокою. Що мені найбільше болить. Говорив правду. Бо то сповідь.

— Ну вот тебе и споведь. Нашел кому говорить. Попу. Да попы — сволочи. Поэтому я в партию и товарища Ленина верую, а не в Бога.

— Бог тут ні до чого, пане Панов. Бога не гнівить.

— Все они, попы, — стукачи. Чтоб ты знал. А ты говоришь — правду сказал, на душе накипело... Он что, твое излияние Богу передаст? А хера там. Он его мигом в донос — и не Богу, а начальнику КГБ. Понял, богомолец ты мой? Я тебе больше скажу. Батюшке ты столько наизливался, что стоял вопрос о том, чтобы уволить тебя и вздернуть. В лучшем случае, трудился бы ты где-нибудь на Тобольском стеклозаводе. Загремел бы за антисоветчину на всю оставшуюся жизнь. Но мы на заводе отстояли. Вернее, в министерстве в Москве вмешались. Там же знают, кто отрасль на экспорт вывел. Сам министр отстоял, говорит: «Ну что вам одним бандеровцем больше, одним меньше? А честь родины на международном рынке угробите». Так что ты, Ярема, спокойно работай. По тебе решение принято. Не трогать пока. Но ты больше к попу не ходи. На хера он тебе? Ты видишь, что еще раз исповедуешься по полной программе, загремишь, как фанера над Парижем. Оно тебе

надо? И нам не надо. Пойдем дрогоном по гранчаку. Я ставлю. От имени партии.

Вони зайшли якраз до буфету біля прохідної. Приголомшений Бальтазар ще довго перешіптувався з парторгом у кутку, наливаючи раз по раз пролетарську порцію.

Додому він повернувся добряче напідпитку. Тут він не міг не висповідатися. Йому здавалося, що його 17-річний син — школяр Андрій — приголомшений ще більше, ніж вони з Марією.

— Правиця Ісуса тоді переможе, коли в лівиці буде меч. Так робили тамплієри. Треба не говорити, а діяти. Інакше з ними не можна. Юду треба карати, а не чекати, доки він повіситься, — не по роках суворі очі юнака світилися рішучістю.

Хлопець вийняв з-під подушки Євангеліє, за яким він навчився читати раніше, ніж це робили його однолітки у школі за «Букварем».

— Знаєш, тату, який головний рядок є у Святому Письмі, у словах Ісуса Христа? Чомусь рідко його згадують під час читання Євангелія в церквах священики. А тут сказано головне, і не Матеєм, а Ісусом: «Я прийшов дати вам меч. Меч, а не мир...»

Коли за два дні згоріла плебанія, Бальтазар дуже боявся за сина. Але не став докоряти йому. Справді, що багато говорити? Треба робити. І все ж

він потерпав за дитину, але ще дужче пишався сином.

Як прийшла черга на хрести, Семків Паша робив уже в райкомі. Ще не був аж так високо, аби їздити щодня додому на «бобику», але часом любив звозити актив під Камінь Довбуша на комсомольські оргії.

Коли верталася ватага корчагінців, горланячи «Смело, товарищи, в ногу», через село, інструктор з атеїстичного виховання Харкавий завертав після півночі до батька, і ще до самого ранку банячив культпросветактив, від чого ставало на диби все село.

Паша виявився ще форменішим Юдою, ніж його батько, який черпав якусь сатанинську силу — пив ще від Сталіна через Хрущова і аж до Брежнєва — щодня.

Коли перед заходом сонця Паша з парторгом з'являлися на тракторній, водії, як безпорадні малюки, ховалися в підсобки. Але райкомівець шукав не їх — куди вони подінуться. Він оглядав машини. Із найширшими колесами та з найбільшими кузовами. Його вибору ніхто не смів не підкоритися. Спочатку він вказував на авто, а потім уже зі схованки витягували нещасного шофера, який, бувало, плакав, як мала дитина.

— Чому ти? — перепитував Паша. — Не ти, а твоя машина. Автозавод імені Лихачова. А ти ще руку маєш цілувати.

А відтак уже в кабіні перекрикував болісне завивання мотора:

— Те, що ти був на акції, усе буде занотовано. Чин чинарьом. Влада про тебе не забуде. Бал заробляєш не лише для себе, а й для своїх дітей. Але то має вмерти у тобі. Во віки віків. Амінь.

Пашу в райкомі крадькома називали Кожедубом. Був такий червоний льотчик, чотири рази Герой Союзу, що збив найбільше німецьких літаків і про якого мали знати всі жовтенята і піонери. У Червоній армії було прийнято на фюзеляжі малювати черговий хрест на честь чергового збитого ворожого льотчика.

— Тобі, Пашо, давно пора дати хоч п'ять разів Героя, — насміхався начальник районного КГБ товариш Феофанов. — Ти Кожедуба давно переплюнув. Скільки хрестів у тебе на счету? О-го-го. Я то знаю. Рекордсмен. Той летун отдыхає.

Пашу пекли такі слова. Зачіпали за живе, що називається. А оте живе в ньому було ого яким жвавим. Товариш підполковник хвалив, але якось з іздьовкою. З образою підковирною. А тут не до кпинів тупих солдафонських. Тут тобі не рознарядку підписати. П'ять хрестів на місяць. І закарлючка — КГБ.

Ти йди збери в кожному селі актив. Витягни з-під колінвала того напудженого воділу. Сформууй бригаду будівників комунізму. Проведи роботу. Дай інструктаж. А потім усе має канути в Лету. Щоб комар носа не підточив. Лише він, Паша, вміє робити таку віртуозну, філігранну роботу з виховання покоління, що підростає. То вам не речуху толканути на пленумі чи в «зарницю» погратися дорослим дядям.

Паша на дорученій ділянці мусив бути не тільки якнайтоншим знавцем юних душ. Ну добре, загін загнав у загінку. А автогеном треба володіти не слабше, ніж на нервах грати. Ще як бетонні об'єкти траплялися. Кувалдою намагаєшся, доки звалиш ідола історії. А якщо метал? Тут уже без спецзасобів не обійдешся. «Атеїст широкого профілю», — любив він сам про себе то подумки, а то й уголос фраернутися.

Він ніколи не думав, що хрестів так багато. Кінця-краю не видно. Здавалося, більше, ніж на цвинтарях. Ну, там за упокій. На могилі небіжчика, що перебрався на очі святого Петра. Але нащо тобі той опіум народу в городі, бойку зателепаний? Хату від чорта пильнувати чи на врожай городини ворожити? Та як град влупить, то ніякий тобі апостол не позбирає розсипану квасоллю.

І що лишень не видряпували на тих розп'яттях! Отой, що на зарінках за Дубрівкою,

поставили на місці, де зупинили татар. Донині, а то вже понад тисяча літ, дубрівців називають татарами. Відколи пішло — ніхто не пам'ятає.

Може, справді від часів Данила Галицького. А може, ще глибше. А дубрівчани ті таки насправду вузькоокі і приземкуваті, завше готові перетворити в себе вдома чи по сусідству дискотеку на криваве побоїсько. То в Жилянцях — Європа: Кость Гнідавець, що у свої неповні тридцять уже двічі встиг побувати за ґратами, запровадив звичай для дівчат: на танці — без трусиків. Кость сам стоїть на дверях і перевіряє методом пальпації.

Коли в райком комсомолу про це грюкнули поборники моралі, Паша був єдиним, хто виявив найвищий ступінь соціалістичної демократії — виступив проти, щоб утручатися в процес формування нових народних звичаїв. Він закликав ліпше приструнити отих дубрівських ординців, що ходять на танці не інакше, як із ножами за поясом. Злість на цих нащадків Батия інструктор Харкавий переносив на свою чергову кам'яну жертву. Дубрівський хрест він пиляв якраз тоді, коли в клубі гриміла музика і «татари» носилися у вихорі чи то гопака, чи то аркана.

Здавалося, що на тому ж місці, де зупинили навалу пращури силою хреста, який простояв тут віки, це скреготання споконвічного каменю під руками яничара накликало нову орду. Ні, радше оті

червоні комунари й були тією ордою, що змітала з благодатного тіла землі ці духовні щеплення проти зарази.

За хрест у статарщеному поселенні Паша отримав свою першу грамоту вже не райкому, а обкому комсомолу. В обласному центрі гармидер підняв якийсь археолог, що називав хрест на околиці Дубрівки найдавнішим пам'ятником християнства у Передкарпатті.

Компетентні органи швидко стулили цьому мудрагелеві пельку, а Паша був йому невимовно вдячний. По-перше, науково засвідчив вагу і значення його історичної праці. А зрештою, якби не він, якби не його гвалт, не бачити йому грамоти.

Сам по собі — папірець із зображенням усіх орденів ленінського комсомолу, але який символ! Його помітили десь там у глухомані, оцінили, взяли на замітку із позначкою «перспективний». Хрести ламати — не дрова рубати. І партія дала оцінку тому, на кого вона може спертися.

Бальтазар останнім часом, відколи згоріла ксьондзова плебанія і замість майора до села прислали попом якогось іншого кагебешного кадета, до церкви ходити припинив. А невдовзі, у Страсну п'ятницю, коли жалібно задзвонили дзвони і закалатали біля церкви дерев'яні віщуни, Ярема

встав ще до схід сонця. І коли вже добре розвиднілося, люди побачили диво.

Спочатку зупинялися всі перехожі, а відтак збіглося до обійстя Бальтазарів усе село. Посеред паркана від дороги кедрівський скульптор явив світові свій шедевр. Було це творіння в дереві, яскраво-білому, свіжому і непорочному.

Такого образу селяни не бачили ні наяву, ні в молитовниках. То було зображення Марії зі знятим із хреста Ісусом на руках. Здавалося, з очей Божої Матері, вмитих невимовним горем, скрапували криваві сльози. А її Син, Богочоловік, завмер в обіймах Богородиці, знайшовши в її долонях останній прихисток у цьому скаженому, озвірілому світі.

Про те, що Бальтазар має божественний дар до малювання і цей дар тримає славу галицького художнього скла, знали всі його земляки. Але у своєму саду — не Гетсиманському, а українському — одухотворений цим благословенням селянин сотворив живий образ найвищого вияву Христового страждання за гріхи людства.

Рукотворна ікона в дереві промовляла до всіх сущих, проймаючи до найглибших сокровень душі. Мимоволі перед хатою скликаний цим випроміненням Христової жертви люд прикляк на коліна і почав молитися. Відтак печаль людська

найсумнішої на планеті п'ятниці вибухнула симфонією всесвітнього розпачу.

*Страждальна мати
під Хрестом стояла.*

*Стала ридати, в
сльозах промовляти:*

*— Ой, сину, сину, за
яку провину*

*Переносиш нині
тяженьку годину на
хресті?*

Може, усю тисячу християнських літ Кедрівка возносила до небес цю пісенну скорботу, але, напевно, ще ніколи в ній не було стільки болю, розділеного з Ісусом. Кожна селянська мати, що також умивалася сльозами перед образом, неначе зливалася всім своїм єством із Божою Матір'ю. Бо та тяженька година комуністичного диявольства чорною хмарою зависала над християнською Україною, і здавалося, Страсна п'ятниця, що прийшла сюди у 1944-му, терзає безнастанно з тієї чорної миті карпатських спадкоємців Дніпрової купелі.

Кедрівський живописець назвав свій образ, як голосила душа його односельців, «Страждальна мати». Напевно, він не знав достеменно з історії

світового іконопису, бо ніколи не був у соборі Святого Петра в Римі, що там знаходиться точно такий самий образ уславленої у віках скульптури «Пієта». Створив її у 24-річному віці знаменитий Мікеланджело, після чого навіки ввійшов в історію світового мистецтва як геніальний художник.

Кедрівський самородок, слава якого сягала не далі його села, не знав, що ця рання робота одного з найвидатніших майстрів образотворчого мистецтва визнана найгеніальнішим твором в історії світової скульптури усіх часів і народів.

Очевидно, йому, Бальтазарові, було байдуже до золотих лаврів Мікеланджело. Але він плакав від щастя, споглядаючи, як його благословенне одкровення в дереві воскрешає пригнічені душі рідного йому люду і розкриває навстіж їхні зболені серця, немов вранішнє проміння крокуючого ввись сонця розкриває до світла і тепла вмиті росою квіти на вбогому селянському обійсті.

Влада не стала чекати Великодня. Наступного дня Бальтазара викликали до сільради, і районний начальник у райтках і з «Паміром» у зубах люто процідив крізь ці зуби:

— Слышь, ты! Убери это немедленно. Иначе загремишь, сам знаешь куда.

— Куди?

— В Сибирь! Богомаз ты доморощенный.

— У Сибір так у Сибір. Це ж ваша безбожна Росія. Там таких, як я, треба. Буду там ікони ставити. Може, навернетесь.

— Он еще пасть раскрывает. Убери, тебе сказано!

— Не приберу. Тільки через мій труп.

— Что ты сказал? Бандеровская сволочь! Мы снесем эту болванку деревянную вместе с твоим домом и всем твоим отродьем.

— Попробуй.

Марія неохоче відпускала Андрійка на колгоспний тік. Машинерія там пощади не знає, а то ж діти. Підгортати зерно під сушильню, що гребе електролопатами збіжжя докупи, — проста робота. Але не для юних нащадків Шевченкових кріпаків.

Відтоді, як та клята автолопата підгорнула в Маріївцях за руку дитину і втягнула під прес, похрупавши кісточки, немовби галузки, брати молодших школярів до роботи при машинах заборонили. Батькам безрукого інваліда виписали в колгоспі три мішки комбікорму за завдані збитки, вчителєві винесли догану, та на тім і обійшлося. Бо як без дармової дитячої праці? Заборону вже наступного літа скасували. Бо в Міносвіти СРСР діяла інструкція, яка поширювалася на весь Союз. І ніяка відрубана рука в якійсь там Галіцманії не могла збити з програми процес трудового

виховання. Кожен дитвак мав за літо відробити 30 трудоднів. Інакше його не переводили у старший клас. Оцінки з математики чи то хімії значення не мали.

Тримання дітей у тенетах дармової трудової повинності називалося триманням у таборі. Точно так, як називалися гітлерівські концентраційні табори в Бухенвальді й Дахау чи сталінські в Норильську й Тобольську. Табір — він і в школі табір, і несть їм числа. Такі собі сотні тисяч маленьких гулагів для молодшого та середнього шкільного віку. Найперше в дитинстві юний мешканець Країни Рад мав сформуватися, як раб системи — слухняний і безвідмовний, а вже потім той раб міг стати мудрим, середнім чи геть дурним. Усі сорти людського матеріалу підходили режимові. З одних згодом виходили академіки, з інших — середня керівна ланка, а вже внизу піраміди — багатомільйонний гегемон, якому все втовкмачили з точністю до навпаки — його рабське становище означало не що інше, як те, що він є носієм влади. Держава ж пролетарська, а партія — робітнича і ще трохи селянська з мінімальним прошарком інтелігенції. Тому кожен, хто народився в цій комуністичній колбі, мав пройти курс молодого кріпака. «Як гарт увалася сталь» — так називався роман комсомольського ватажка, який втратив здоров'я на комунарській вузькоколіїці і,

будучи нерухомим і прикутим до ліжка, написав цей катехізис червоного кріпака.

Якби не рабське виховання, якби він зростав не в державі Леніна, а на батьківщині Маркса, у Німеччині, чи на батьківщині Енгельса, в Англії, він би мав виявити елементарний інстинкт самозбереження і вимагав би компенсації він режиму, що позбавив його здоров'я. Так було б у будь-якому, бодай мінімально гуманізованому, соціальному середовищі. Лише не в більшовицькому, де формування моралі раба передбачало подяку за позбавлення себе цього здоров'я. І гордість, що ти віддав усього себе режимові.

Хто знає, чи пускалася Марія в такі аналітичні роздуми, однак сина до трудового «лагеря» на літо не пускала. Формально чіплялася за трагедію з безруким корчагінцем із сусіднього села. Має ж вона право дбати про власну дитину і не пускати її під ніж. Хоча б сам Хрущов із Мікояном прибули до Кедрівки і спонукали її до цього злочину. І коли вона гнала з подвір'я директора школи з такими прокльонами на голову самих членів політбюро, педагог знав, що вона говорить правду.

У селі всім було відомо — Марія нікого, окрім Бога, не боїться. Вона була єдиною в районі, а може, й більше, хто не пішов до колгоспу. Єдина. Жила на пенсію чоловіка-інваліда, котрого в 44-му

загнали до Червоної армії, з якої назад привезли за чотири місяці. На носилках занесли до хати вмирати. А він не вмер. Щоранку перемотував собі сам рану, з якої стирчав осколок. І якась незбагненна сила тримала в локалізації цю кровоточину. Дивовижним чином інфекція не поширювалася, а тканина довкруг металу навіть зтягалася. Бо за рік він, правда, при палиці, почав ходити подвір'ям — курей годувати, а відтак і дрова рубати. Руки ж цілі та й міцні нівроку.

Якби вона пішла до колгоспу, жити було б легше. Він пару разів нагадував їй про це. Не дорікав, а так — констатував. І не тільки копійчина навіть за вошиві трудодні не завадила б — було б право на присадибну ділянку не лише коло хати, а й у полі. Земля — це харч, без якого людина не проживе. Але вона мовчки сприймала ці докори. Від усіх, хто час від часу пробував напоумити її. Минали роки один за одним. Надія на те, що другі москалі пробудуть тут не довше, ніж перші, розтанула, як роса на сонці. Бо вже в кільканадцяті довші сиділи вони тут, у цій крайній західній від Москви колонії. Її неможливо було напоумити, бо це означало змиритися. А вона заприсяглася перед собою — із владою, що не визнає Бога, немає й не може бути в неї миру. Доки вони не впокоряться Всевишньому, вона не впокориться їм.

Перший її бунт просто приголомшив село. Десь лише по війні приїхали енкаведисти робити облаву на бандерівців. Над вечір розбрелися, як водиться, по хатах і звеліли газдиням готували їм вечерю.

До Крап'яків прийшов сам командир Афанасьєв. Марія наварила повний казан бараболі, а прибульці мали завше при собі флягу зі сталінськими ста грамами. Коли, розпашілі від теплої хати і гарячої сивухи, пустилися в балачку про «преимущества социалистического строя», Афанасьєв за всю свою кількарічну службу взявся повторювати одне й те ж. Запитав, як усюди це робив раніше, хазяйку, що саме витягала квашені огірки з глибокої бутлі:

— Вот ты, я вижу, интересная женщина. Не простая, — перевів він враз розмову про сорти картоплі і види ґрунтів на політику. — Мы же с вами братья и сестры, русские и украинцы. С Гитлером мы воевали четыре года и победили, а с вами воюем уже восьмой год, а победы пока не видно. Почему вы так упрямо нас ненавидите?

У районі вже знали звичку цього капітана, який спочатку вихвалявся форсуванням Вісли й Одера, а потім брався за промивання мізків упертим бандерівцям. І коли під п'яну руку саратовського вовкодава потрапляли якісь нерозсудливі балакуни, які піддавалися щирості його сп'янілих теревенів і

радили москалям забиратися додому й дати їм спокій, товариш капітан полюбляв здіймати стрілянину. Домочадці ховалися під стіл від сліпих куль рвучкого визволителя. Поки що обходилося без жертв, але кілька рикошетів таки поранили безневинних газдинь, які не встигали плигнути під припічок у ході енкаведешних уроків політичного всеобучу.

Настала черга складати іспит на лояльність і Крап'якам, до яких занесло непрошеного гостя.

— Ви, пане Афанасьєв, чоловік воєнний, але культурний. Якщо ви хочете знати, що зробити, аби всі повстанці повернулися з лісу, то я вам скажу, що на те треба. То є дуже легка справа.

— Неужели все вернутся и нам не надо сейчас шастать по лесам? Ведь я знаю, что половина моих ребят к утру не вернется из этого леса. Да и к вам в клуб опять привезем целый грузовик трупов ваших бандитов для опознания. А ты говоришь, что эту войну можно остановить? Если скажешь как, как это сделать, я тебя завтра представлю к званию Героя Советского Союза.

— Справа є легка, бо влада ваша є добра. Я би сама була за таку владу, — Марія почала здалеку свій маневр.

— Иди скажи это твоим бандеровцам! — зареготався Афанасьєв. — Да за такие слова они бы

тебя повесили на твоєм же цьому столбі посреди хати.

— Я вам кажу, що коли влада народна, то є добре, — стояла на своєму Крап'ячка. — Я от кравчиня. І коли роблю примірку, потім поправляю там, де вшила зле. Так і ваша влада. Її треба трохи поправити. Як би вам сказати — у двох місцях змінити той шов, за яким вона зшита.

— Тільки два шва кривих заметила портниха. Молодець! — наче в безневинну, але смертельно небезпечну дискусію втягнувся енкаведист. — Выкладывай побыстрей. Сейчас же телетайпую на Лубянку.

— Зробіть дві справи в нашій селі й по всій Україні, — із трепетом у голосі, але з металом у словах промовила вона. — Віддайте людям землю і відкрийте церкви.

Її нагородили за Польщі безкоштовним навчанням у гімназії. Але батько не пустив: за науку не треба платити — то ще півдобра, але утримувати дівку там, у місті, — то не малий кошт. А де його взяти, коли в хаті ще таких сім голодних ротів?

Вона зі своїми чотирма класами вміла читати й писати, але не мала де й коли прочитати Іммануїла Канта про два найграндіозніших дива людської сутності — зоряне небо над нами і совість, Божий голос, усередині нас. Той голос

ніколи не змовкав у ній і провадив її по землі, яку вона обертала своїми босими ногами, а небо звисало запитально над головою, примушуючи схилитися у вічній задумі цього вічного мандрівника на ймення земний чоловік, який бродить у пошуку вселенської сутності мірадами галактик. Випростуючись у своїй незбагненній величі між небом і землею, людина прагне возз'єднувати собою ці двоєдині полюси, між якими пролягає її величальне покликання. І витягнути, яко струну всесвітньої гармонії, на весь вселенський зріст її може єдина сила, що множитья безупинно, — віра. Віра в те, що ти лише богоподібний атом всесвітнього космосу. Усвідом себе цим атомом віри — і ти осягнеш велич цього космосу.

Для неї ця іпостась — вірити, що є Бог, який усюди є й усім управляє, — стала рівнозначною іпостасі життя, якого немає там, де немає віри. Як дихати дано людині, так само їй дано вірити. Тому її нестерпно гнітили мутанти духу, яким бракувало повітря віри, а надто ті, які позбавляли себе озону.

Про підмосковську велику Україну вона знала змалку. Там ті, що розмовляють так само, як і ми, розвалюють церкви. Якась страшна, пекельна бувальщина, не ближча, ніж із чужої галактики. Здавалося, що відстань до них не може бути меншою, за мільйони сонячних літ, і ця духовна

віддаленість рівнозначна географічній, просторовій. Вони, ті, із диких жахітливих книжок, ніколи не прийдуть сюди. Бо вони дуже далеко, бо ніщо не може бути так далеко одне від одного, як віра і невіра. А от вони прийшли. Однорогі чорти на броньованих гусеницях повиповзали із геєни вогненної просто на гостинець сільської округи. Будьонівці. За городами нашого села. Вони справді говорили по-нашому, але полізли до церкви, не знімаючи рогатих картузів, голосно гелгочучи, як динозаври: «А Бога-то нет!»

Коли вони таки повісили замок на церковні двері, вона опинилася у стані божевілля. Сумнівне за своєю всюдисущою гріховністю життя втратило сенс ураз і вщент. Ночами їй снилося, як небо падає на землю і вся ця мудра, Богом виплекана хата сиплеться й валиться. Усе в одну мить полетіло шкереберть. Кінець світу. Так, настав час. Тоді їй уперше здалося, що земля захиталася, як би пояснили вчені мужі, задрижала, сповзаючи зі своєї осі. Вона марила від шоку перевернутого світу, але вчені до неї й після неї саме так пояснюють імовірність кінця — сходження планети Земля з осі. Науково обґрунтоване завершення життя на Землі.

Оракули кажуть, що це має статися у 2012-му, коли вже напевно її тут не буде, але тоді, у 1939-му, вона пережила оте сповзання з орбіти, коли зі стану всесвітньої рівноваги планету вивів замок,

повішений більшовиком на вході до храму, під омофором якого її хрестили.

Тепер вона сказала просто в очі цьому титулованому антихристові, у якого від її слів гарячий бульбан застряг у горлі. Він оскаженіло заревів чи то від опіків у горлі, чи то від опіків у тій його порожнині, у якій у богоподібної істоти має міститися душа.

— Отдать вам все? — скочив він з місця, на льоту хапаючись за кобуру. — Вернуть вам Бога? Отдать вам землю?

Хвороблива гримаса скривила йому вилицю. Афанасьєв пішов у напрямі цього прозорого, майже бездуховного жіночого тільця, яке пломенилося сліпучим сяйвом й освітило понурі під нічним каганцем ці ясла Христового духа.

— А ху-ху не хо-хо! — загарчав він на всю хату нелюдським голосом, показуючи відомий національний жест, універсальний на всі випадки російського норову.

Він враз опустився на лавку, неначе спустив дух, якого в атеїстів, на їхнє глибоке переконання, немає. А далі вже якимось благально й винувато:

— А что останется, если все отдасть? — розвів він безпорадно руками. — А ничего не останется. Тогда это будет уже не наша власть. Тогда это уже будет власть ваша. И вашего Бога.

Хитаючись чи то від літри, яку він видудлив самотужки, чи то від пережитого потрясіння, до якого його довела ця галицька селянка, він почвалав до порога. У дверях розвернувся і помахав їй грізно пальцем.

Бальтазари з Харкавими жили межа в межу. І треба ж було поселити отак поруч, як би сказали вчені мужі, антиподів. Але таке життя — праведні люди мусять жити в одному стаді з приборканими бісами. Якби їх розселити по різних планетах! Але ні, вони пліч-о-пліч приречені бути разом, і в цьому — найбільша вада того незбагненого феномена, що зветься життям людським на Землі. Богоподібні і звіроподібні, ще й в одній кошарі — від цього нонсенсу всі трагедії.

Паші ніколи не подобалося це сусідство. Марія Бальтазарова неначе провокувала його. Знала, що він робить у райкомі. А віталася, як з усіма все життя: «Слава Ісусу Христу». У селі не привітатися так — це НП, яка миттєво облітала всі хати й була гнана вселюдським осудом. Тому як інакше — сусідський хлопчина. Виріс же на очах.

Одного разу Паша не втримався:

— Знаєте що, пані Маріє. Ви мені так більше не кажіть. Я маю таку роботу, з якої мене виженуть на другий день, якщо я вам відповім «навіки слава». То є раз. А по-друге, щоб ви знали мою думку.

Слава — то вже не навіки. Слава скінчилася. Ви темна сільська баба. Але ви що, не видите, що в ці біблійні побрехеньки вже ніхто не вірить? Так що слава скінчилася. Бувайте здорові і ніколи мені того не кажіть.

Як не дивно, Марія відреагувала спокійно. Бо вже добре знала, з яким дияволом має справу:

— То я тобі буду казати «слава Леніну чи Сталіну». Хто у вас головний?

— Ви так не жартуйте. Добре, що ніхто не чує. Ви ліпше, як мене видите на дорозі, йдіть собі у другий бік. Бо ми з вами справді розійшлися. Виросли поряд, а пішли в різні боки.

І тепер цей прибацаний Бальтазар поставив у городі той образ. Паша ламає хрести по всьому районі. А тут виросло опудало просто перед батьківськими очима. Його аж затіпало, коли він якось заскочив до батька і побачив, як біліє під дубом скульптура. Його так розпинало від злості, що він вирішив не відкладати на завтра. «Візьму шофера райкомівського. Потягнемо на буксир, у багажник, і туди — на хрестовий цвинтар».

Як стемніло, заїхали машиною на подвір'я Харкавих. Паші здалося, що якось уповільнився час чи ті Бальтазари спати не лягають. Лець видно, але в хаті не гаснув каганець далеко за північ. Маріїна вечірня молитва тривала довго. Розпочиналася на схилі одного дня і переходила в день грядущий. Так

виробився в селянки ритуал — проводити прожитий день і зустрічати той, що настає, у подяці Богові. За ці дари найдорогоцінніші — за дні життя. Якщо той, що вчора, минув, а той, що сьогодні, настав, значить, життя триває. І як за це не подякувати Творцеві!

Коли згасло врешті горішне вікно й у селі замовк уже останній собака на нічній їхній тваринній перекличці,

Паша виліз зі сховку. Із райкомівським водієм Ванею вони взяли добрячий трос від лісовоза.

— Давай, іди обв'яжи. Але добре, аби не зірвалося. Треба з першого разу звалити.

Ваня пішов у город навпочіпки. І заверещав, як кричить свиня, коли ніж потрапляє їй не просто в серце. Паша підбіг і побачив, як Ваня лежить горілиць. Його трусило. Невже хворий на малярію? І тут Паша побачив ледь помітний дріт навколо скульптури і все зрозумів. Бальтазар пустив по своєму образу електрику. Скульптура була під струмом, який і гепнув нещасного райкомівця.

Паша — не з лякливих. Не такі карі Божі він бачив. Ухопив Ваню за ноги і щосили смикнув. Відірвав від дроту, що спопелив йому руку.

Посадив у машину і пошпарив до лікарні. Він знав, що робити, коли б'є струмом. Усе-таки технікум електрифікації сільського господарства закінчив.

Лікарі Ваню врятували. Казали — добре, що швидко привіз. Він полежав два тижні і вийшов на роботу. Наче нічого не трапилося. Тільки коли завважував у дворі райкому інструктора Харкавого, ховався за машину. А досягнення тієї самої електрифікації Пашу не зупинило. Електрифікація мінус хрести — ось, товаришу Ленін, нова формула комунізму.

Паша не раз замислювався скептично про цю незбагненну мудрість вождя. Комунізм — це електрифікація плюс радянська влада. А чому не газифікація? Чи не менш важлива меліорація та іригація? І де серед доданків роль партії, якщо це така вичерпна сума — аж сам комунізм? Паша полюбляв отак критично поміркувати про життєдайну глибину марксизму-ленінізму. Але тільки поміркувати. І від нічого робити.

Власне, так і було, коли він наступної ночі знову пішов на полювання до сусідського городу. Тепер його, випускника технікуму стаціонарно та інституту заочно, не обдуриш. Спочатку він акуратно перерізав дріт і почав ховати його кінці у траві — хай би зранку, коли почне той Рубльов шукати свою скульптуру, наступив. Ото його й смальне. Щоб знав, як на людей струм запускати.

І щойно Паша нагнувся, як відчув, що на його спину звалився непомірний тягар. Неначе прибило до землі. Він пробував підвестися, але куди там.

Бракувало сил, щоб протистояти. А захисник не гавкав — лише гарчав, що мороз таки побіг по шкірі. У п'ятні блиснули очі. У собак вони так блищать уночі, що лише від цього можна у штани наробити.

То був Бальтазарів ротвейлер, який так і називався — Чорний. Наймудріший, найблагородніший і найсильніший із собак. Він стояв над завмерлим від страху чортом із райкому і дивився йому просто в очі. Наукою доведено, що такого проникливого і грізного в момент боротьби погляду не має жодна тварина. Погляду цієї породи досить, щоб паралізувати волю будь-якої живої істоти. Одного лише погляду.

Але Чорний не став убивати вже паралізованого від страху Пашу, хоча паша цієї тварини силою 12 атмосфер могла одним захватом перегризти горло такій нікчемі, як ця ница двонога, людиноподібна звірина. Цього бойового й вірного друга людини можна безпечно випускати проти тигра, а тут отаке гидке бидло валялося під ногами і смерділо холодним потом впереміш із гарячою сечею. Ротвейлер лише лягнув його зі всього розмаху по морді лапою. З очей посипалися іскри. За мить до, здавалося, неминучої кончини Чорний чомусь прийняв рішення про пощаду. Може, спрацювало те, що, живучи в селі, серед людей та з людьми, цей мудрий і благородний звір ще ніколи

нікого не вкусив. За вдачею та вихованням він був добрим. Може, аж занадто, щоб із такою м'якою вдачею жити серед таких злих тварин, як люди.

Коли Паша вийшов з нокаута й отямився, Чорного над ним уже не було. Сліди від його ляпаса засохли чорною кров'ю. Мокрі штани Паша навіть не став прати. Від них нестерпно смерділо. Просто викинув у канаву. А от довгий і глибокий шрам на правій щоці лишився.

Андрійко на колгоспний тік просто втік. Аби мама не знала. Парторг пообіцяв їхньому фізруку, що за місяць роботи біля молотарки колгосп подарує школярам футбольний м'яч. Справжній, шкіряний. Втриматися від такої спокуси капітан кедрівської «Скали» не міг.

Уже перед заходом сонця дівчаків, як снопів, вантажили в кузов газона. На польових вибоїнах їх трясло поміж чотирма дошками, як ті м'ячики, але мрія була сильнішою за цю просто смертельну наругу.

Це в номенклатурних салонах «папочки» з переляку повмирали б, якби побачили, як їхнє чадо товчеться в засмоленому дерев'яному кориті лісовоза. А тут планка батьківської безпеки практично з перших літ життя опускалася до плінтуса. Справжній мужчина — це дитина, яка випадково вижила. І виживання це знову мусило

повторюватися щодня у сповненому небезпек і позбавленому турбот дитинстві колгоспних кріпаків.

Для Андрійка ця їзда з току додому була першим у житті випробуванням, коли, чіпляючись пальчиками аж до крові за шершаві дошки кузова, він неначе тримався за береги самого життя, з яких його могла викинути ця з юних літ густо всіяна вибоїнами дорога. Власне, бездоріжжя, бо яка в полі, та ще й передгірському, дорога? І таким бездоріжжям попереду було життя кожного з цих кількарічних колгоспних бранців, бо вибратися з цього табору громадянської смерті, табору без прав і свобод, відсутність яких підтверджувала відсутність права на паспорт громадянина, міг лише живучий, як вуж. І найперше він мав вижити на отих кількох кілометрах їзди в колгоспній вантажівці, якою возили худобу.

Він примостився в кутку біля кабіни, спираючись на дві дошки. Але раптом його інстинктивну думку — як би втриматися тут до кінця і не полетіти на черговій ямі у протилежний кінець кузова — перебила балачка з самої кабіни, у якій поруч із водієм сидів товариш із району.

— Ти пройшов добру школу, — розмахував він руками під носом похнюпленого водія. — Тому тебе зарахували до команди для проведення операції особливого значення. Зустрічаємося завтра

на тому ж місці. До інших сіл їхати не треба. Попрацюємо на славу в рідному колгоспі.

— Але в нас уже хрестів нема, — зі знанням справи вигукував Діма, відбиваючись від вимпела «победителя соцсоревнования», що висів над головою і в унісон із хитанням машини майорів йому перед очима, затуляючи раз по раз дорогу.

— Отут ти, товаришу, помиляєшся! — крикнув районний начальник. — Ми з тобою переламали всі хрести, що на Землі. А той, що на небі? — підніс Паша палець і ткнув ним у засмальцьований верхняк кабіни.

— Де на небі? — затряс руками Діма, випустивши з переляку кермо.

— А на церкві, матолку, — пхнув його в бік наставник. — А чим той хрест ліпший, ніж ті, що були на землі?

Не дочекавшись відповіді від шокованого шофера, він добивав його з притаманною йому норовливістю:

— Лише тому, що він високо, що до нього дістатися важко? А ми дістанемося. Нет таких рубежей, которые бы не покорили большевики!

Андрієві враз його маленький світ у цьому буревійному кориті здався неймовірно мініатюрним. Ще мить тому його охопив уперше в житті жах, яким може бути жах за життя в

17-річному віці. Він зі всією прозорливістю дорослої розсудливості заглядав за борт і усвідомлював, що будь-якої секунди може вилетіти звідси, як м'ячик. Стрімголов униз на ходу цієї фронтової колимаги. І міцність пальців, якими він, як зубами, тримався за життя, може не витримати. Вибити його звідси могло мимоволі почуте, у яке він не міг не вірити, бо все відбувалося за його невидимої присутності — його не бачили співрозмовники в кабіні, але він звисав над ними одразу поруч і позаду відчиненого вікна дверей.

Він ще не знав, що ця його присутність, започаткована на пшеничному лані посеред спекотного літа, протягнеться на довгі літа. Але імпульс, який стрепенув його, стократ сильніший за будь-яку, навіть найглибшу, вибоїну, він неначе проніс перед очима ці літа, як сплутані кадри довжелезної стрічки, якій належить здійснитися так високо, до підніжжя мало не самої вічності.

Дитина, вихована в Маріїній хаті, не могла реагувати інакше. Жінка ростила Андрійка в Бозі. Безнастанно. Наполегливо. Методично. Молитовники, заховані за кількома днищами маминої скрині, були його найпершими букварями. Вона ходила по лезу в тому вихованні. Плекаючи його таким же затвірником, як і вона сама, мати тим самим виряджала його в цей несамовитий світ цілком беззахисним. Вона раділа від того, як він у

сім літ, ледь навчившись читати, плаче над Хресною дорогою у Страсну п'ятницю. Вона почувалася щасливою від того, як на її очах віра проникає в його пречисте дитяче єство. Разом із тим вона розуміла, що його виняткова обдарованість, про яку знали далеко за межами Кедрівки, залишиться змарнованою в цьому безбожному світі, з якого йому, як усім довкруг нього, не вирватися. Як можуть розкритися таланти дитини, щедро обдарованої Богом, у світі без Бога? Сприяння цього світу можна досягти лише відступництвом від Бога.

Марія, як і кожна мати, не могла не хотіти добра своїй дитині. Але вона знала, що на Андрійка не чекають почесні, бо він не обмінє на них віру. Віра проникала в його єство всеціло. Щоднини зранку й увечері, коли він уклякав до молитви, вона бачила, що двобій за нього із бездуховним суспільством вона виграла. Ціною його грядущого програшу.

Якщо вундеркінд, який на кілька років самотужки випереджав шкільні програми, не вступить до комсомолу, а відтак до інституту, із колгоспу йому не вибратися. А до комсомолу його не приймуть, бо він уже тричі в райкомі казав, що вірить у Бога. Все. Крапка. Далі нічого не буде. Закопаний заживо талант.

— Підеш трактористом до колгоспу. Обійдешся без університетів. З голоду не вмреш. Аби Господь здоров'я дав, — заспокоювала вона його. — Мене тато не пустив до гімназії, а тебе не випустять звідси ці зайди. Така наша доля, синку, на цій землі. Але тут ми лише гості...

Йому здалося, що в машину за такі слова мав би поцілити грім. Блискавка, як кара Божа, мала би спопелити цих чортів. Але небо мовчало. Лише зморщилося насупленим хмаровинням, збираючись на дощ. Клекотіла лише одухотворена свідомість дитини. Андрійко ще не знав, що планета ця з її людським мурашником не така вже й ідеальна, щоб над нею чигали громи та блискавки, припалюючи до нігтя землі кожного грішника.

Він продовжував слухати, як вони складали конкретний план акції. Настраханий Діма заспокоївся, що його роль обмежується, як завше, транспортуванням. А на церкву полізе він і тільки він, Паша. Полізе в герої. Цю пальму першості він не віддасть нікому й ніколи.

Коли дехристиянізація району досягала апогею і підходила до цілковитого охоплення останнього, протиординського хреста, Паша не на жарт стривожився. Скидалося на те, що його кар'єра завершилася, не розпочавшись. Вичерпалося поле дій. Хрести скінчилися. Більше

нема що ламати. З обкому йому дали грамоту. А туди, до обкому, його чомусь не забрали.

І отут у нього сяйнула думка. Борючись за перемогу матеріалістичного світогляду, він був доволі обізнаним. Підполковник Феофанов тишком-нишком дав йому почитати матеріали про форми й методи атеїстичної роботи в Східній Україні у 20—30-х роках.

— Отам были орлёнки — не то, что нынешнее племя, — повчав він «местного» вискочку, що не недоречно дер носа. — Сломал пару десятков каких-то крестов — и давай ему повышение. А тогда люди церкви в воздух взрывали, чтобы продемонстрировать свои твердые коммунистические убеждения и показать свою верность марксизму-ленинизму! А если взрывчатки не хватало на эти каменные болванки, взбирались наверх и сбрасывали оттуда кресты. Потому как церковь — тоже дом. Взрывать необязательно. Может быть и дом культуры, но какая культура, если на этом доме опять же этот опиум?

Паші двічі казати не треба. Ідею він схопив на льоту. Чекав лише слушного моменту. А відтак не чекав, а готувався. Що було сил.

Ніхто не розумів, чому це товаришеві інструктору райкому спало на думку записатися в альпіністи. Адресу тих скелелазів він випитав у

голови обласного спорткомітету, що прибув до них у район із перевіркою спортивно-масової роботи.

— На хрена тобі це здалося? — здивувався головний спортсмен. — Тут на землі екстриму по саме горло. Май на увазі, що про те газети не пишуть, але вони частенько злітають звідти. Без крил — і прямісінько в рай. Он торік тут у нас, у Карпатах, четверо зірвалися. Правда, то не наші. Наші слабаки. Так високо не літають. То були якісь чемпіони із самої Москви. На Памір, на пік Комунізму, вибиралися, а тут під Корчином із бескида шльопнулися. Що називається, ледве кістки позбирали.

Він на ті скелі, з яких упали товариші з центру, не поліз. Там було заборонено займатися альпінізмом. Серед загиблих один виявився сином товариша з ЦК. Стільки галасу не знала Тухля з часів Захара Беркута. Постворювали комісії на всіх рівнях, але кого тут карати? В гори полізли самі, а гори ті ніхто спеціально не обтісував, щоб із них попадали москалі.

Паша пригледів собі неподалік опуклі кам'яниці. Місцина видалася на славу. Подалі від людських очей. Така пузата гора, схожа справді на церковну баню.

З інструктором з альпінізму вони зустрічалися на вокзалі. Потім добиралися електричкою. Відтак тьопали пішки пару кілометрів. Той спец пробував

суперечити, що така гора не є типовою для тренувань.

— До лампочки мені ваш альпінізм, — нервував Паша. — Тут інакший типаж на часі. Це ви лазите по горах без толку і сенсу. А навіть у тому, щоб залізти десь там нагору, має бути сенс. Бо інакше нащо лізти? — загадково пояснював Харкавий своє таке несподіване хобі, яке, виявляється, не так щоб уже зовсім лише хобі.

Після півтора десятка сходжень він сам кваліфікував себе професійно готовим і придатним для виконання поставленого перед собою надзавдання. Тепер це завдання, напевно, усього його життя треба було узаконити рішенням бюро.

Паша таки дочекався слухної нагоди. Комсомол мала слухати на своєму бюро партія. Саме на цьому найвищому районному форумі перед старшими товаришами Паша вирішив вийти з ініціативою. Неначе підіграв йому сам перший секретар райкому партії товариш Тропченко. Це був твердий іскрівець, ветеран війни, що ніколи не скидав піджак із орденськими колодками. Цього разу він пішов в атаку на молодняк, всипавши йому по самі вуха.

— Виявляється, район наш не тільки по тваринництву вибився в передовики. Район наш славний — на першому місці в області за кількістю діючих культових споруд, —

розлючено констатувала перша особа. — Що тут якийсь Єрусалим завівся, що ми не можемо дати собі раду з цим опіумом?

Розгон намічався по повній програмі. Товариш Тропченко любив згадувати молодість, коли його батько спорядив учитися до духовної семінарії, а він, як і товариш Сталін, з молодих років розібрався, що людина походить від мавпи і ніякого Бога не було й немає, тому він замість тієї бурси влився в передові ряди молодих будівників комунізму.

— Є дані, що до церкви ходять навіть школярі, серед яких є комсомольці. Куди дивиться райком? — допікав старший товариш молодшим однодумцям. — Вот вам і бойовий помічник і резерв партії. Та за таке на фронті у штрафбат засилали, а ви тут сидите, наївши пики! — гримнув кулаком по столу керманіч.

На мить запала тиша, від якої тріщало у вухах. Аж тут із задніх рядів долинув несміливий голос:

— Дозвольте вийти з ініціативою, товаришу Тропченку? — Підвівся чорнявий молодик із витрішкуватими очима.

Зал, як за командою, озирнувся назад. Як тут не звернути увагу на таку відвагу? У таку мить, коли стан справ у районі розбудив у першому секретареві звіра, отак-от запросто звертатися до нього?

Тропченко спрямував свій налитий кров'ю погляд на цього висуванця.

— Хто такой? — невідомо кого запитуючи, гаркнув він крізь зуби.

— Так это же наш молодой товарищ по атеизму, Тимофей Тимофеевич, — шепотів на весь зал товариш Феофанов, що сидів поруч із першим секретарем. — Он у нас спец по крестам. То бишь по их ликвидации. Сознательный элемент, подающий надежды. Я вам неоднократно докладывал.

— А, так це ти, хрестоносець ти наш, — раптом зм'як Тропченко. — Знаємо, знаємо про твої подвиги. Молоток. Ну давай, спасай положеніє в районі. Валяй ініціативу. Іди-ка сюда, на середину.

— Діло таке, товаришу перший секретар, — сам не повірив своїй сміливості Паша. Якась неймовірна, нагла й нахабна сила вливалася в нього цієї миті. Він відчував, що береться за діло, яке підносить його навіть над цим сатрапом, що перед ним труситься від страху не тільки апарат райкому, а й весь район.

Харкавий фізично відчував, як тверднуть його руки й дерев'яніє запаморочена незбагненим вливанням ентузіазму голова. Мозок розпирало від цього вливання, аж скрипіли скроні. Він глянув оскаженілим поглядом на Тропченка, посилаючи йому сигнал — що там твій штурм Берліна, герой

ти з тертої бульби? Ти би спробував узятися за те, що я зараз скажу. А ти, такий крутий атеїст на всю голову, навіть не додумався до такого.

— По-перше, треба розібратися, товаришу Тропченку, із тим першим місцем, — почав він з тієї відваги ревізувати аналіз керівника району. — Ліквідація придорожніх та внутрісільських хрестів входить у звітність, тому ми ніколи не пасли задніх. Тепер у нас завершена зачистка району від хрестів.

Тут слід було зробити паузу, бо справді пройдено важкий і славний шлях. Тут сиділо чимало любителів почесати язиками, але чи міг би хтось похвалитися, що зробив таку складну і специфічну роботу власноруч?

— То була нелегка робота. Чомусь тут, де починаються гори, їх ставили найбільше. Майте на увазі, це робилося протягом майже тисячі років, ще, напевно, від тієї глупої затії князя Володимира. Лише супроти монголо-татар вважало за необхідне відмітитися хрестом майже кожне село. А ота пошесть — ставити хрести на честь скасування панщини у 1848 році? Так само: від села до села — від хреста до хреста. І все це багатовікове закабалення наших темних за світоглядом предків ми ліквідували за лічені місяці! Сьогодні я офіційно доповідаю: нині ви не знайдете в жодному селі жодного хреста! Покажіть мені хоч один — і я його

зубами згризу! — загарчав Харкавий, аж у першого секретаря впали окуляри з носа.

— Нет, в самому деле. Так и есть, Тимофей Тимофеевич, — неначе долучаючись до чужої слави, рывкнув начальник КГБ. — Все он правильно докладає.

— Але, як вчить нас партія, ніколи не зупиняйся на досягнутому, — продовжив тим часом Паша. — Моя ініціатива, товариші, заключається у тому, щоб ми поставили перед собою мету зняти ці кляті хрести не просто на вулиці, — далі він зупинився, щоб сказати якомога вагоміше, точніше, акурат адекватно до масштабу проблеми. — Я вношу пропозицію про знесення хрестів із культових споруд.

— Звідки-звідки? — напевне, уперше подала голос багаторічний член бюро від трудящих, делегат останнього з'їзду партії, на якому вона чула доповідь товариша Микити Сергійовича Хрущова, доярка з Маріїнців Настуня Леськів.

— Ти, Насте, пройшла комсомольський гарт у наших рядах, але не знаєш, що таке культова споруда. Це споруда, у якій попи одурманюють твоїх односельців, товариш Леськів, — поставив на місце члена ЦК ВЛКСМ Паша, який відчував, що він править тут бал, що йому невідомою силою, яка вселилася в нього сповна, дозволено все, навіть

більше, ніж оцьому носію орденських колодок, бо що таке орденосець порівняно з хрестоламом?

— Моя ініціатива — позносити хрести з церков, — сказав, як відрубав.

Усі поїдали очима Тропченка. Він якось раптово змалів в інтер'єрі цього войовничого матеріаліста. Що зробиш: нові часи — нові герої. Воювати з Гітлером — чи то вже такий героїзм? А от з Богом?..

Навряд чи так він думав тоді, коли вперше відчув, як його, лідера району за посадою й авторитетом, обходять на повороті.

— І як ти збираєшся це робити? — повернувся він до цього імпровізованого доповідача. — Чи ти лише ініціативу дайеш, а дертися по церквах мають такі, як я, фронтовики?

— Та ні, товаришу Тропченко, — дедали більшої ваги набирав Паша. — Вибачте, ви своє відвоювали, — відрубав якось неосмислено, упіймавши передчасний кураж, аж сам злякався.

— Ти на что намекаєш? — підскочив той, хто головував не лише тут, а й у районі, аж ордени на ньому задзеленчали.

— Та ні, ви мене неправильно поняли, — страх таки брав своє, і Паша хотів виглядати таким, що принишк перед першою особою. — Я в тому смислі, що тепер у перших рядах маємо бути ми, бойовий резерв партії.

— А ты, парень, наглец, — Тропченко вирішив вилити всю свою злість на цю шпану. Він завше собі думав: «Нащо в районі два райкоми — партійний і комсомольський? Ну був би відділ у партапараті по роботі з молоддю. А тут цілий райком».

— Я знаю, як ви працюєте, — обстоював позицію партії старший товариш. — Знаєте, що таке комсомол і яка різниця між вами й нами? А то, що ви працюєте, як молоді, а єбетесь, як дорослі.

Сказав, бо наболіло. Але одразу відчув, що невчасно. Ця ж шпана може витлумачити так, буцімто він захищає хрести. Комсомол — з ініціативою, а він його по голові. Невчасно випалив правду-матку. І ще при цьому-от, що сидить під боком, який уже нині настрочить за своєю лінією. За цією лінією можна строчити і стукати навіть на першого секретаря. Ставив їх на місце Хрущов, цих годуванців Берії, але не до кінця, та й як без них — розуміти треба.

— Ну ладно. Це я так, в шутку. Нащот того, як ви совокупляєтесь. Іногда і поработать можете. Давай от секса до атеїстичного виховання повернемося, — жартома пом'якшив відповідальний момент досвідчений апаратник. І тут уже Паша сповна розрядив обстановку.

— Я знаю, товаришу перший секретар, що ініціатива наказуєма, — перейшов він до головного

в порядку денному. — Я особистим прикладом, як вчить нас партія, готовий узятися за реалізацію мною внесеної пропозиції.

— Підожди, так то ж не язиком таляпати. В тебе діти є?

— Є дочка. Два рочки.

— Ну от. А як зірвешся з даху? Хто ж її годувать буде? Та й, зрештою, нас зверху по голові не поглядять, що тут, на бюро, розрішили тобі лізти туди. Нам же і отвечать обратно, еслі что. Тут діло тонке і ответствене.

— Давай розберемся, — розпочав уже свою доповідь із несподіваного питання перший секретар. — Ініціативу твою я оцінюю як очень даже воврем'я. Допустим, хочемо ми зробить у культовій споруді культурну споруду. Щоб не затемнять народ, а просвещать. А як це буде виглядати, коли у споруді — культура наша, соціалістична, а на споруді — отой відживший культ, то есть хрест? І правильно ти рішив: нам нікак нельзя дальше йти, щоб його не убрать оттуда. Він, так сказать, став нам на путі. І не просто так, а на путі к комунізму, де хрестам не место. А його ж там, нагорі, далеко видно. Трудящієся смотрят і не понимают. Берлін взяли, а хреста убрать не можуть. А щоб убрать, одного желанія мало. Треба туди залізти, тряся його матері.

— І злізти, — упівголоса додав уже перший секретар комсомолу, якого аж розпирало від Пашиної ініціативи. Він давно потерпав, що цей вискочка прокладе собі тими хрестами дорогу до його кабінету. Ну добре, він у себе, у комсомолі, якось затушовував його подвиги, а нині він перед старшими товаришами виліз. Вийшов з-під контролю. «Ну я тобі устрою!»

— Як ви сказали, товаришу Тропченко, ініціативу треба підтримати, — включився комсомольський вожак району Костя Золопуха. — Але реалізацію ініціативи треба доручити самому товаришеві Харкавому.

Костя аж зрадів від такої своєї пропозиції. Усе він зробив правильно. Підтримав партію і взяв відповідальність на себе, тобто на комсомол. Нехай їй, партії, голова не болить, що ми вміємо тільки трахатися по кущах на всеобучі чи на семінарах активу. Ми вміємо й працювати на об'єктах комунізму, і от Паша, наш друг і товариш, це покаже. А як зламає собі карк, його начальник, товариш Костя, свічку за нього поставить. Подумки, звичайно. Бо ж не ходити заради цього виродка до церкви першому секретареві ленінського комсомолу. Тому тут у Кості позиція виявилася безпрограшною.

Але Тропченко раптом узявся виявляти батьківську турботу:

— А ти не спіши. Чого ж ти сам до такого не додумався? Піддержує він ініціативу. Ще один герой об'явився. Так як ето називається? Ільфіністов, чи як їх там, визивать надо. Професіоналов, щоб дряпатись вгору. Єсть же такі, спеціально обучені.

— Не треба нікого визивать, товаришу Тропченко, — аж затремтів від відповідальності моменту Паша. — Я доповідаю членам бюро, що перед тим, як виступити з ініціативою, я самотужки пройшов самопідготовку. Під керівництвом, Тімофей Тімофєєвіч, якраз інструктора з альпінізму. Це було моє хобі, а тепер, я відчуваю, перед вами, дорогі товариші по партії й комсомолу, що це моє покликання. Тому до виконання завдання я готовий і морально, і політично, і професіонально.

— Так ти шо, перед тим, як обнародовать план дій, сам обучався? — здивувався начальник КГБ, що щось таки в районі відбувалося без його відома й позаочі його багатотисячної армії сексотів.

— Протягом останніх трьох місяців я щосуботи їздив у гори і там пройшов повний вишкіл. Інструктор, якому я платив із сімейного бюджету, може дати мені сертифікат.

Тропченко знову стукнув об стіл, але м'якше. Неначе просто поклав твердо руку на червоне покривало. Усі знали: це означає, що дебати закінчено.

— Я думаю, ніхто не буде возражати, щоб піддержати ініціативу товариша... — І тут він сам здивувався, що навіть не знає прізвища цього героя. — Ізвіні, як тебе звать?

— Паша Харкавий, заввідділу пропаганди й агітації райкому комсомолу.

— Паша. Як Павка Корчагін. Хороше совпаденіє. Молодець, — похвалив комсомольця перший секретар, неначе він сам собі обирав ім'я. Саме на цій думці впіймав себе старий фронтовик.

— Кстаті, а ти хрещений-то сам? Раз ім'я єсть, то хрестили небось у церкві.

— Я не думаю, що я особисто несу за це відповідальність, товаришу перший секретар. Як розуміють усі члени бюро, протестувати проти дій своїх батьків у віці 20 днів я не міг. Але я засуджую моїх батьків, які носили мене до церкви. І тут перед вами, моїми товаришами по партії та комсомолу, зрікаюся цього хрещення.

Якось не по собі стало всім присутнім. Хоча той офіційний самопроголошений антихрист не сказав нічого такого, що не впливало б із його поведінки чи, тим паче, із цієї епохальної, без перебільшення, ініціативи. Але неначе перевернулося щось у естві практично кожного, і від того немов запахло горілим від лампад, як це буває хіба що на похоронах.

Паша відчув цю горілу атмосферу й не вгавав:

— Я пропоную це зробити всім присутнім.

Тропченко, з якого поти текли градом від таких ініціатив, напевно вперше за роки керівної роботи не знав, що робити.

— Я просто пропоную тим, хто вірить у Бога і своє хрещення, встати і вийти із залу, — виручив його Паша.

— Ну, таких у нас нет, потому что... бить не может. А как іначе? Ще не хватало, чтобы член райкому вірив в Бога, — зрадив такій гарній розрядці перший секретар.

Ще бракувало, щоб на пропозицію цього дурня хтось справді встав і вийшов. Тоді йому, першому секретареві, незважаючи на бойові заслуги, просто кришка й капут.

— А тепер перейдемо к делу. Хто за те, щоб підтримать товариша Павла Харкавого і поручить йому реалізувать, так сказать, його великий почин?

Присутні проголосували.

— Спасібо. Одноголосно, — сказав для протоколу товариш Тропченко. — Про деталі розпротраняяться не будемо. Усі понімають, что тут надо помалківать. Дальше я поручаю поработать вмісті товаришу Харкавому із товаришем Феофановим.

Після бюро Паша поїхав додому, і вони вдвох із татом напилися, як цуцики. Харкавий-старший

завше хотів, аби його син просунувся аж до Москви, а от не виходило.

— Ця банда червона навічно. Ти видиш, як вони роблять? Брехнею світ перейшли, і ніхто їх назад не верне. То я собі здармував вік, а ти тисни на дві педалі! — вдарився у філософію Семко, розливаючи вже третю «Московську».

— Я знав, старичок, що ти мене зрозумієш, — плескав батька по плечах Паша. — Бо якщо розібратися, то я лише диявольське насіння. А справжній диявол — то є ти, скурвий сину старий. Мені ще до тебе, як, справді, до того неба.

Паша знав, що говорив. Він народився в час, коли до села прийшли німці. Першого разу вони затрималися ненадовго — перерізали у селі всі кури і пішли на Москву. А в Семка ще й корову пристрелили на пасовиську й усю останню ніч перед відходом гарнізону із села смажили під лугом м'ясо з його годувальниці.

Через таке варварство фашистів він затявся на них. У хаті малі діти, а у стайні порожньо. У кожного своя війна, і для Семка настала війна з голодом. Але що сидіти на печі? Пішов проситися до німчаків у поліцаї, але, поки чухався, місця всі хлібні зайняла братва. Семко нарікав на німчаків, що взяли до постерунку із сусідських сіл, хоча своїх козаків вистачало на кілька постерунків. Був

конкурс — добрих п'ять хлопів на одне місце поліція.

Якось уночі забрів на їхню хату озброєний до зубів повстанець. Ще молоко на губах не обсохло, а він за Україну воює. Весь у крові та з німецьким автоматом. Утік з облави за бандерівцями, які вже тоді добряче заливали смальцю за шкіру гітлерівцям.

Вояк був поранений у лікоть. Стефка ледве вгамувала кров. Поки вона вовтузилася з партизаном у іншій кімнаті, Семко зрозумів, що то його шанс. Він крадькома виповз із хати, а за годину будинок уже оточили есесівці. Хлопчина відстрілювався, а останню кулю залишив собі. Німчаки обмацали його, шукаючи, може, яких паперів, а потім звеліли Семкові закопати тіло.

— Але ж, прошу пана офіцера, то я поінформував, що той дівчак є в моїй хаті.

— І що ти хочеш від нього? — перепитав тлустий поліцай, що нагодився на перекладача.

— Я прошу зарахувати мене на службу до поліції. Я на ділі щойно доказав свою вірність Третьому рейху.

Есесівець щось прошпаркотів по-своєму, а той бовдур в уніформі показав Семкові дулю:

— Він каже, що нині ти зрадив своїх, а завтра зрадиш їх. Каже, аби я тебе шльопнув тут на місці, але мені шкода твоїх дітей.

Семко затамував лють на окупантів, і він конче хотів зробити їм щось зле. Правда, не так та помста, як заробок привів його до міста. Там він потинявся кілька тижнів і приплентав додому не один.

Паші було тоді лише кілька місяців. Мати дуже важко розлучилася з ним. Лежала вже ціле літо при смерті. Тато привів додому такого ж, як і він, його Павлусь, дітвака. Приніс, як телятка, у мішку й висипав посеред хати. Чорняве. Кучеряве. Із гострим носом і ще з гострішими очицями. Немовлята неначе потоваришували. Махали ручками одне до одного. Але коли хтось заходив до хати, Семко ховав це циганча до пивниці й затикав писок ганчіркою, аби не подавав голосу.

За тих кілька днів, коли вони тіснилися на печі, міцно обійнявшись уві сні, як близнята, зовні дітлахи виглядали як малі кошенята, що граються в кошику. Стефка час від часу приходила до пам'яті. Говорити ще не могла, але раділа, що в неї аж двоє приплоду. Материнське серце — воно безмежне. Готове пригорнути і пригріти будь-яке дитинча. Хіба ж то будеш дошукуватися, твоя це кров чи чужа, коли перед тобою отаке красиве й безневинне юне створіння, для якого в ці перші місяці перебування на землі не буває й хвилини без щастя?

Коли вона зміцніла й уже могла годувати немовлят материнським молоком, пригортала до

грудей і Петрика (як вона встигла назвати другу, знайдену — ну то й що? — дитину), як рідного. Стефці здалося, що від такої okazji наче посвітліло в хаті. І додалося не просто живих душ, а радості людської, бо з перших хвилин вона вже не могла робити різницю між ними обома — своїм і знайденцем.

То мама назвала його циганчуком.

— Сама ти циганка, дурна Стефко. Ти що, не видиш, що то жиденя? Пам'ятаєш того Абрама, що продавав м'ясо на базарі? Я їду по торговиці, а він мене кличе за лаштунки. Так і так... «Нас, жидів, усіх мають нині вночі забрати й розстріляти за містом. Візьми й сховай мого отрока, скажеш, що то твій. Він, — каже, — у мене наймолодший — найлегше сховати. А я дам тобі все, що треба. Будеш мати чим і своїх, і моїх дітей та внуків годувати». І дав. Дивися.

Семко висипав на стіл усе, що було у відрі. То було золото. Персні, зуби, цілі злитки. Кілька кіля. Золота ціла купа.

А потім сталося те, що сталося. Коли в селі нищпорили німці, шукаючи по хатах схованих євреїв, їхню хату поминули. Але Семко кілька днів по тому не міг дати собі раду з тим страхом, що прийдуть ще раз.

Однієї темної ночі, коли Стефка знову занедужала, Семко витяг зі сховку дитинча, що

спало. Воно розплакалося якось несамовито. Захищалося, бідолашне, аж не схоже на кількамісячне створіння. Схопилася Стефка й собі завила не своїм голосом, дивлячись на те, що коїться.

— Чого ревеш, як курва? — вирячився на неї Семко. — Сусідів побудиш.

— Що ти робиш, Семку? Гріх страшний береш на душу! То ж чиясь дитина. То людина жива-живісінька.

— Яка то людина? То жиденя. Ти хочеш, аби й твого так само забрали з ліжка?

Паша більше не бачив Петрика. Коли підріс і вже бігав подвір'ям, міг натрапити за стодолою на купку землі, що вже заросла бур'янами.

— А чого ти так кажеш, сину, на тата — диявол? — хоч сп'яну, але ще був при пам'яті Семко.

— То ж ти, а не я жиденя зарізавав, як поросся, — реготався Паша, обіймаючи зніяковілого батька. — Та не журися, я би так само зробив. Ти ж не мав виходу. Ти ж мене спасав, так що синівський тобі уклін. Хоча, знаєш, німці в село після того так і не вернулися. Понині не вернулися. Ти міг того не робити. Але так ся стало. На одного жида менше. Теж не зле.

— А ти, такий мудрий, видів, що той жид з Тустані мені дав? Я за що хату першим у селі поставив? І перший телевізор, і перший «Москвіч». Що пенсія? Отого, що блистіло на столі тої ночі, вистачить ще й твоїм дітям. Як там моя внучка?

— Росте, нівроку. Приїдемо до тебе на свято — на Перший май.

— Тому ти не зупиняйся на півдорозі. Якби я тоді розпустив нюні, то кусав би донині лікті. Ми з тобою таких кровей, що нам по ночах не сняться ті, котрих ми прибираємо з дороги. Заліз тобі в горло той хрест, змети його з лица землі до біса.

— З лица церкви. Якби-то із землі. Простіше пареної ріпи. Я тут подумав: чого я маю стидатися чи ховатися? Влаштую посеред дня сходження на «пік комунізму». Урок комунізму, триумф комунізму. Нехай повсикається ота чернь голопуза. Кого мені боятися, отих кріпаків колгоспних? Та пішли вони к їбені фені.

— Правильно, як їбать, то королеву! — То вже вони обидва реготалися гомеричним сміхом, і регіт цей линув крізь прочинені вікна. Довкруз спало село. І цієї миті у снах до сільчан приходили жахи, від яких вони схоплювалися з ліжка, умиваючись холодним потом. А наступного дня розказували одне одному про поганий сон. І надивуватися не могли, чому так усім враз і водночас снилися чорти...

Товкся цілу ніч на припічку і Маріїн одинак. Як і її, його сон не брав. Вона спостерігала, як крутиться навколо осі його стривожене тільце, і тільки тепер помітила, що за півтора десятка літ воно виросло з цих ясел. Ноги, завше босі, рапаті та вкриті футбольними синцями, звисали мало не до підлоги.

«А що далі буде? Йому ще рости й рости, — думала вона, коли місяць закотився аж над подушками. — Що він собі взяв до голови, що так неспокійно спить? Знову лізуть йому в голову оті чудернацькі формули чи строфи, про що вже знають у всьому районі».

Їй ніяк не йшло з голови, як сама в такому ж юному віці рвалася з дому до монастиря. Кого приводять ноги в це затвірництво? Хто позбавляє себе того життя земного, яке прийнято вважати тотожним насолоді? Того, кому світське життя видається нестерпним. Марія як особисту трагедію сприймала облуду, підлість, підступність. А цим частоколом усіяне життя кожної людини щодня. Вона не вміла пристосуватися на цьому мінному полі, тому прагнула до чистилища ще тут, на землі. І таким первозданним полем їй видавалося життя сповідників віри.

Однак уже цього разу на заваді стала мати. Старшого сина вона віддала до духовної семінарії

на Святоюрській горі, а з наймолодшою, наймилішою серед усіх її дорогих дітей розпрощатися не могла. Бо то було би затвірництво не лише від лихого світу, до якого вона була непридатна, а й від неї, матері.

— Жити в Бозі можна й не в келії. Так навіть легше — відгородитися від усього злого. А тримайся заповідей Божих тут, посеред гріхів пробирайся до світла.

Мати таки переконала Марію. А коли вже сама привела на світ свою дитину, її давня мрія знову обізвалася. І найважливіше — вона бачила в Андрійкові покликання. Коли впокоїлася в Бозі мама, йому минав п'ятий. Сталося перше предиво — він уже тоді перечитав усі молитовники. І коли нарядили небіжку посеред хати, раптом виходить із задньої кімнати русяве хлопча. Вдягнувся в довгу мамину сорочку. Із молитовником у руках. І приступив до тіла та почав правити... Святу літургію. Слово в слово — за молитовником. Хата мало не розпуклася від ридань жіноцтва — чи то за бабцею, яку любило все село, чи то над онуком, що просто приголомшив усіх таким своїм вчинком.

Отоді вона й угледіла в ньому покликання до Бога. Впродовж років їхнім улюбленим заняттям було при вечірній лампі сидіти по півночі й розгадувати чи то Святе Письмо, чи то загадкову велич цього дивовижного світу.

— Людина, мамо, інакша, ніж уся живність на світі. Вона не могла з неї взятися. Вона мусила взятися десь звідтіля, — вдивлявся він у мереживо зірок, що мерехтіли за вікном у синій далечині нічного неба. — Я нині, мамо, був там, десь дуже далеко відлетіла моя душа, а на ранок повернулася, — міг він видати щось отаке, прокинувшись раптом непомірно щасливим.

Вона й не розказувала нікому про такі недитячі та й не зовсім узвичаєні вияви його вдачі. Бо боялася, що люди засміють, бо й сама часом побоювалася такого незвичного для його віку вияву віри.

Одного разу вона розповіла йому про свої дитячі мрії, про те, як її мати не пустила в черниці.

— Добре зробила, — перервав він її на півслові. — Якби ти пішла в монастир, мене би не було. А то був би великий гріх.

Вона щиро сміялася з цього жарту, у якому була така мила її серцю правда. Марія довго думала над цими словами. А може, у тому і є найвище служіння Богові — виплекати на Його славу ревного християнина. Відтоді їй неначе стало легше на душі, і багаторічні сумніви — так чи не так вона розпорядилася життям, дарованим їй Богом, — нарешті розвіялися.

Того ранку вона наважилася сказати йому те, що давно визріло в ній.

— Сідай, хлопче, — посадила його на лаву, коли він уже спорожнив третю миску свіжого запашного борщу.

— Ти вже скінчиш скоро школу, а що далі? — раптом отак просто з моста розпочала вона епохальну розмову. — Що ти, Андрію, собі думаєш? Може, підеш вуйковими слідами?

— То котрого вуйка? — утрутився в розмову батько. — Як ви таке важливе бюро зібрали без першого секретаря? — розрядив він напругу, що запала від таких несподіваних маминих слів. — Не годиться без голови сім'ї такі рішення приймати.

— Ти що, не видиш, що він вроджений до священства?

Тато мав таку ж вдачу, як і мама, але на фронті, з якого він повернувся калікою, залишив добрячу дозу романтизму, що ним наділили його батьки.

— І де ти це священство бачила? — брав у свої руки розмову тато. — Ти що, не видиш, хто нині стоїть при престолі? Чорти!

— Спам'ятайся, що ти говориш! — затулила мама вуха руками, а відтак пішла зачиняти вікно, аби сусіди не чули.

— Ти що, не знаєш, що всі оті попи — кагебісти? Ти куди його посилаєш? — зміряв він

важким поглядом усіх. — Не треба квапитися. Може, його в той клятий комсомол таки приймуть. Може, того чорта, котрий все питає про Бога, не буде там, на тім бюро. Може, щось іншого спитають і пропустять. Не може він вічно там сидіти. А як приймуть, можна йти вчитися далі. До університетів. Гріх його в колгоспнім ярмі тримати. Обдарував його Господь по самі вінця. За твою молитву. А ти ці дари в землю хочеш закопати?

Тієї ночі, після втечі на тік і почутого в кузові, він не спав. Батьківські приземлені доленосні матерії здалися йому дріб'язком. Андрій несподівано перевів розмову на інший регістр. Спершу розповів про те, що почув у кузові вантажівки.

— Коли я злізав з машини, мені здалося, що в той момент на мене звалився хрест. Дитинство — уже не виправдання. Треба його нести.

Запала тиша. Вона народжувала вибір, устократ вагоміший, ніж обирання шляху без п'яти хвилин випускником школи.

— Були б то інші часи, бандерівці того чорта повісили би на його ж городі, — Андрій чеканив слова, як коваль у розпеченій кузні. — Але забити диявола — найпростіше. Так їх не побореш. На місці однієї відтятої голови виростуть дві... Якщо це випало на нас, ми мусимо щось робити.

Паша неохоче ходив у цей похмурий, пофарбований червоним дим. Ще за Австрії тут була тюрма, у якій тримали Івана Франка, коли етапували з Коломиї до Нагуєвичів. За поляків тут розробляли плани пацифікації. Звідси ночами виїжджали загони Армії Крайової і палили українські села. Німці не могли не розмістити тут гестапо. Сотні українських повстанців скінчили життя в цих мурах. Але всі ці чужинські режими, що топталися по галицькій землі, не могли зрівнятися, до купи взяті, із КГБ, яке звичайно поселялося після війни туди, де німці тримали гестапо. Діяло таке писане чи неписане правило спадкоємності. Але Пашу бентежило не це. Він не любив сюди ходити, особливо по понеділках, бо тут можна було зустріти «найдостойніших із достойних», як він сам жартував. Секоти сповзалися сюди звітувати. Чорний вхід був із боку залізничної колії, тому стукачів могли побачити хіба що пасажирів з поїздів, що мчали на Європу чи звідти.

Галичина була наймолодшою територією у складі СРСР. Практично тільки після Другої світової війни вона опинилася під Москвою, тоді як Східна Україна налічувала сотні літ «російського братерства». З огляду на таку специфіку методи роботи радянських спецслужб були особливими.

Насамперед, це виражалося в тому, що тут щільність сексотської мережі була в кілька разів більшою, ніж у середньому в Союзі. Не сміло бути жодного цеху на підприємстві чи бригади в колгоспі, де би КГБ не мало своїх вух і очей. Звичайно, вербували за принципом кількох каналів інформації з однієї одиниці території. Галузево-територіальний принцип означав, що суцільним покривалом сексотів накривало міста й села. За нормативом не менше трьох сексотів на десять душ населення. Система була така, що практично жодне слово, що виходило із суспільної риторики і масової свідомості, не могло не дійти до відома районного КГБ.

— Наш девиз — «Ни одной семьи без сексотов!», — любив жартувати підполковник Феофанов.

І він був недалекий від цієї страшної істини. Крім автоматичного заповнення пустографки, були позиції, коли сексотами призначали за посадою. Завклубу, сільський кіномеханік, завбібліотеки, містечкові придворні поети, самодіяльні художники й інші аматори. Усі ці «діячі мистецтв» були майже поголовно безпросвітними пияками. Тому вербувати їх було найлегше — за п'яними оргіями.

За посадою до багатотисячної армії входили попи, які право на парафію отримували не так за заявою про прийняття на роботу, як за заявою про

добровільну співпрацю із КГБ. Їхня інформація була безцінною, бо вони переказували до КГБ те, що їм люди говорили на сповіді. Ревний християнин думає, що говорить із Божим посланцем, а насправді він розкриває свою душу таємному інформаторові безбожного, диявольського режиму. Канон про таємницю сповіді КГБ експлуатувало по повній програмі. Творцеві міфу про те, що священникові треба виливати чи вивертати всю душу без будь-якого залишку, на Луб'янці мали би поставити пам'ятник.

Поруч із Дзержинським, котрого скинуть російські демократи в 1990-му на чолі з віце-мером Станкевичем, якого невдовзі кадебня покарає вигаданим арештом і для науки всім іншим, хто смів писнути проти цього страшного «ордена меча й кинджала», запроторить у варшавську тюрму — до тієї самої камери, у якій 100 років тому сидів їхній «хрещений» батько — сам «залізний» Фелікс.

Паша не хотів бачити ці перелякані пики, які незліченними потоками зливали сюди свої доноси. Він зневажав їх тому, що, на відміну від його, їхні доноси були таємними. А він — явний! Він — за комунізм і проти Бога! І то не має бути таємницею ні для кого! І це те, чим він пишається.

Після історичного бюро він ще вище підвів голову. Але на виклик Феофанова мусив з'явитися негайно. Не лише тому, що їм обом перший

секретар доручив розробити план операції, а тому, що так не буває: начальник КГБ викликав, а ти ще думаєш. Не маєш права. Мусиш шпарити на килим кулею. Це знали всі. Навіть найвищі в районі начальники. Навіть сам перший секретар, до якого — єдиного — застосовували м'яку форму виклику:

— Может, зайдете к нам, Тимофей Тимофеевич? Есть о чем посудачить. Часикам так к четырем.

Майже так само лагідно, як і першого секретаря, запросив до себе Феофанов і Харкавого. Підполковник розумів, що з цим демоном ліпше не зв'язуватися. Він далеко піде. Чорт у людській подобі. Такі навіть у НКВД-КГБ були на вагу золота.

Спочатку Паша виклав свій план, схвалений батьком. Феофанову особливе задоволення приносило те, що цей вискочка навіть не знає, що його ріднесенький предок справно та регулярно серед численних доносів пише й на свого сина. Харкавий-старший був серед сексотів просто ас. Його завербували ще в 39-му перші червоні. Під час німецької окупації зумів себе не заплямувати. В поліції не служив, у бандерівці не записався. Тому його залюбки активізували після війни. Із Феофановим його єднає давня не просто служба, а дружба. Чекіста направили в район після трьох уже вбитих начальників НКВД. Останній з них був його

товаришем по спецшколі. Тоді, будучи ще лейтенантом, запрягся помститися «бандітам». Отоді Феофанов і зустрівся з Харкавим, якого йому відрекомендували як особливо цінного агента.

Уся оперативна інформація свідчила, що Кедрівка стала епіцентром бандерівського підпілля. Але так уміло й глибоко законспірованим, що натрапити на слід було просто неможливо. Незважаючи на те, що в селі орудував такий видатний сексот, як Харкавий. Проте він, на жаль, у селі був один. Нікого більше завербувати не вдавалося. Та й Семко давав убогі дані. Про те, що він — юда, у селі знали, тому остерігалися. У тій клятій Кедрівці кожна хата — фортеця, яку сексотським підкопом не візьмеш. Хто тримає тут усю лісову армію, здогадувалися. А ввіймати на гарячому не могли.

І от Феофанов за елементарними канонами, яких його вчили у спецшколі в Підмосков'ї, вирішив реалізувати класичну операцію. Головна роль була відведена Харкавому.

— Как отец, жив-здоров? — розпочав начальник КГБ розмову із заввідділу пропаганди й агітації райкому комсомолу.

— Та здоровий, як бик. Учора вихилили десять пузирів на двох.

— Ну бойцы, ну молодца! — похвалив підполковник. Майже всі його головні операції трималися на цьому прийомі — споїти, а потім роби, що хочеш.

Галичани так пити не вмiли, як визволителі. За Польщі літрою горілки можна було опровадити ціле весілля. І коли у 39-му прийшли москалі, крамниці завалили дешевою горілкою по самі стелі. Хлопці так упивалися, що цілими днями валялися попід парканами, бо не могли з підкошеними ногами добрести додому. Зранку дівчата йдуть до церкви, а вони, лежачи, їх за ноги лапають.

— Якраз батько і схвалив мій план операції, — і далі виклав публічне сходження видатного сина Кедрівки на «пiк комунізму», звідки він скине власноруч, як учить нас товариш Карл Маркс, опіум народу.

— Ну, ты погоди, не спеши. Подумать надо, — стримано сприйняв поривання цього навіженого корчагінця Феофанов.

Останні два вечори після того бюро вони годинами сиділи з Тропченком і обговорювали ситуацію, що склалася. Питань нема — на шляху будівництва комунізму не можна зупинятися, треба йти далі.

Ну добре, залізе цей чорт на церкву. А якщо село збунтується? Якою буде реакція цих одурманених парафіян? Чого від них можна чекати?

Адже не треба забувати, що було ще зовсім недавно. Останнього «бандіта» тут витягли з криївки ще якихось п'ять років тому. Лише останнім часом вляглося. Заспокоїлося. Наче випалили гарячим залізом. Наче втопили у крові цей страшний бандерівський бунт. А якщо не залили до кінця? А якщо ще шкварчить десь так на дні душі? А як вхоплять селяни вила? А як повитягають обрізи? Ні, начальник КГБ гарантій не дає, що обрізів у стріхах уже нема. Не може бути такої гарантії.

Тому не треба цієї показухи. І партія від нас цього не вимагає. Бо як зірветься святеє атеїстичне діло, ох полетять голови. Операція — не з простих. Поголос і до Москви дійде, навіть якщо товариш Феофанов не поінформує. І чиї голови полетять? Правильно, першого секретаря і начальника КГБ. А як той називається, що сам собі голову стинає? Йолоп він і є йолоп — от такий спільний висновок.

— Воно, конешно, до комунізма двигаться надо, но не такой же ценой, — Тропченко і Феофанов самі дивувалися, що в них така залізною одностайна думка в оцінці ситуації у районі.

— Мы с тобой с войны вернулись, подполковник, бандеровщину пережили, а тут на какой-то церкви можем сорваться, — «розодкровенничався» перший секретар. — Неправильно это, не по-коммунистически. Мы же

ети крести по улицам и полям втихаря ломали. И удачно. Обошлось. Так и дальше надо двигаться. Втихаря и только втихаря. Тише едешь — дальше будешь! Мы же не собираемся с тобой в этой бандерлоге службу заканчивать, — підвів риску перший секретар.

Феофанов не став переповідати цьому шмаркачеві розмову, але від свого авторитетного імені виклав прийняте рішення:

— Так что давай не днем, а ночью, как ты и раньше делал с этими крестами.

Не встиг Паша запротестувати, бо він уже смакував привселюдним кайфом тріумфатора, як начальник шепнув йому головне:

— Имей в виду. В этом нас и наверху поддержали. Сказали: молодцы, ребята, но не зарывайтесь.

Паша неохоче змовчав, потираючи потилицю, а відтак дав ту єдину відповідь, яка може бути на щойно отриману інформацію:

— Наверху? Там видніше.

Кедрівці пишалися своєю церквою. Старі храми, вік яких сягав сотні літ, були дерев'яними. А їхній собор стояв, як скеля, неначе витесаний із каменю.

У сімнадцятому столітті в Кедрівці жив знаменитий на всю Європу рід Синевірських.

Багатий і знатний, яких було немало в цьому континентальному європейському епіцентрі. Синевірські звели тут велетенський палац, що тоді не поступався Версалю. Кажуть, на одному з балів бував тут юний Богдан Хмельницький, батько якого служив господарем неподалік, в Олеському замку — родинному гнізді польських королів. Саме тут відбувся наймасштабніший європейський саміт антиоттоманської коаліції, на який з'їхалися монархи зі всієї Європи.

Під впливом цієї події граф Синевірський, провівши кілька місяців у Єрусалимі та в Римі, повернувся з ідеєю.

Він поставив собі амбітну мету — звести в селі собор, який би був точною копією собору Святого Петра в Римі, головної святині християнської Європи. Бо якщо замок не поступався французькому Версалю, то має не поступатися і храм духовний. То був час, коли українці були амбітними і хотіли бути в Європі якщо не першими, то й не останніми.

Майстрів Синевірський запросив також звідти, з Апеннін. Гарячі італійці цілими днями зводили храм, а вечорами зваблювали місцевих дівчат. Граф поставився до цього гуманно — кожного італійця, що згрішив до шлюбу, змусив оженитися. Кажуть, було таких лише двоє, а інші, освідчившись дівчині в коханні, йшли за

одкровенням до графа. З того часу дражнять кедрівців латинниками. Хто зна, чи є то правдою — міфи про ловеласів у гурті мандрівних зодчих із Падуї, але храм вони возвели на славу і на віки. І справді, точна копія шедевра геніального Мікеланджело!

Синевірський із родиною вибрався з палацу, у якому прожили його предки 300 літ, за день до того, як у село прийшли більшовики. Кілька тижнів вони безпросвітно банячили в замку, а відтак завезли до села цілу дивізію, зібрали селян із навколишніх сіл і влаштували мітинг. Розказували про марксизм-ленінізм, який прийшов і на галицьку землю. Плели небиліці про світову революцію. Але найбільше дісталось експлуататорам усіх трударів, серед яких і клятї пани Синевірські. На честь перемоги над експлуаторським ладом народна влада в особі зібраного мітингу, на якому репетували п'яні червоноармійці і мовчали приголомшені селяни, було прийняте рішення про знесення панського замку та церкви.

Логіка ленінців була дуже простою і доступною кожному трудареві. Її виголосив комісар у чорній шкірянці:

— Замка не надо, чтоб не мозолить глаза позорным прошлым. И потом, стройматериал нужен для строительства коммунизма, в особенности траншей на западных рубежах. Со

вторим вопросом — еще проще. Поскольку Бога нет, то и церкви не надо. Наш бог — Ленин, а он — в Мавзолее, а не в церкви. Тем более что это копия каких-то католиков из Ватикана. Здесь не буржуазный Рим, а советская власть! Ура, товарищи!

Поки будьонівці ревли «Інтернаціонал», селяни, проваджені невидимою, але потужною правицею, виривалися з натовпу й без жодної команди, але за волею могутнього поводиря, що жив у серці кожного з них, ішли до церкви.

І враз горлання визволителів притлумила величальна мелодія. Склепіння храму виповнив спів злитих воєдино сотень сердець. Народжений просто на тому диявольському мітингу, спів псалмів розпочався і не мав кінця. Розгублені комісари, які знесли не один храм від Волині до Владивостока, не знали, що робити. І поїхали в район «посоветоваться наверху». А до храму сходилося дедалі більше людей. Вершилася дивина — відходили одні, а на їхнє місце ставали інші і вливалися в цей хор християнської непокори.

Спів не припинявся ні вдень, ні вночі. День у день. Без упину. Енкаведисти прийняли рішення «поймать и посадить зачинщиков массовых беспорядков». Але їх не було. Бо бунтарем, який співав, був кожен, кого привела сюди його непокорена душа. Кожен сам по собі. Перед Богом

— і на весь зріст свого незламного духу. Так тривало рівно сім днів. Потім хтось скаже: «За той час Бог сотворив світ. А ми свій світ уберегли від сатани». Більшовики змирилися. Було прийняте рішення знести замок, а з церквою визначитися пізніше.

Харкавого передав «по описи» Феофанову Афанасьєв. У «личном деле» здача повстанця прирівнювалася до бойового ордена. Тим паче, що Семко завше — хоч і за сто років — міг посвідчити свій «подвиг» розритою могилою за стодолю. Горбик над кісточками жиденяти акуратно розрівняв, а от насип над останками бандерівця тримав як «вещдок» лояльності червоному режиму.

Феофанов сушив собі голову, що робити з кедрівською бандерівською фортецею, поки не вчитався у справу сексота Харкавого, що був єдиним серед тисяч «добровільних помічників» спецслужби, який фігурував під власним прізвищем.

— Был бы исполнитель, а дело найдется, — любив він перефразовувати Йосипа Віссаріоновича, не боячись звинувачень у ревізіонізмі.

Коли він вимовляв цю фразу, його бійці вже знали, що підполковник замишляє нову велику пакость. Коли він викладав свій нехитрий план, то все-таки побоювався, що Харкавий захитається.

Цей вроджений кілер у роки війни та партизанщини міг мочити земляків, як кошенят, а тут уже наче лише відлуння тих часів. Війська НКВД, як казав керманіч України Микита Сергійович, «охороняють мирний труд трудящихся».

Але загартований «боець» й оком не зморгнув.
— Зделаєм, товариш підполковник.

У галицьких селах храмові празники святкували гучно. Навіть тоді, коли вже храми були замкнені чи знесені.

Це був той чи не єдиний ритуал, коли більшовики всіляко «поощряли» народний «обычай».

На свято до села масово з'їжджалися близькі й далекі родичі, гості з навколишніх сіл. Того дня кількість жителів села, як мінімум, подвоювалася. Горілка — сталінський антиопіум цим нестійким християнам — лилася рікою. Так поволі, але впевнено москалі насаджували новий духовний імператив — храм відзначали не молитвою в тому самому храмі, який був іменинником, а жрачкою та впиванням до чортиків.

Така крута зміна світогляду, що ґрунтувалася на слабкості людської натури, давалася доволі легко. Більше ніж часто апофеоз «християнської храмовості» завершувався масовими оргіями, які на танцях у клубних вогнищах культури переходили у поножовщину. Наявність жертв нікого не дивувала,

її вважали природним процентом втрат після актів масового причащення 40-градусною «кров'ю» того знавіснілого кавказького антибога, що сидів — під портретами німецького єврея, англійського буржуа й калмицького вбивці останнього царського коліна — у кривавих палатах Івана Грозного.

На такому благодатному тлі мало відбутися «спецмероприятіє», задумане підполковником Феофановим. Десь уже після півночі, коли клуб тріщав від розпашілих торжествуючих «храмовників», що обливалися потоми, несучи свої п'яні тіlesa в безневинній коломийці, несподівано вимкнулося світло.

То ж не дивина. Іноді це робилося навмисно. У темряві можна було не тільки вимацати дівку, а й згвалтувати її просто посеред клубу. І цей порив фізіологічного парування в умовах спонтанної темряви виникав миттєво. Завклубу давав хлопцям шанс і не квапився вмикати рубильник. Поки тривав цей селянський груповичок, який ні чим не відрізнявся за своєю природою від злетів мистецтва в галузі найдавнішої професії у найвишуканішому борделі Гамбурга чи Амстердама, тубільці ревли, як худоба. Перший інстинкт гуляв на повну катушку, бо очманілий від кількаразового передозування сталінським трунком розум спав непробудним вічним сном. А з ним у братській могилі спочивала й совість, яка бодай у примітивних формах

елементарного встиду мала б утримувати на плаву людської подобі цих двоногих самців і самок.

І коли нарешті ввімкнули світло, молодь, підтягуючи підштанці, розбіглася по кутках, як обпечена. Зал проревів тваринним жахом. Посеред клубу в калюжі крові корчився у передсмертних конвульсіях Місько Корчинець — районний командир яструбків із сусіднього Жупанина. Кожному здавалося, що своїм виряченим поглядом він чи то звинувачує у своїй смерті, чи то просить пощади або порятунку. Парубок однією рукою шкрябав у страшному болю рапату, багряню від його крові підлогу, а другою пробував загорнути назад у розпеленаханий живіт кишки, що повиповзали, як із мішка.

Він вмирав на очах у сотень однолітків нескоро. Дівки завивали, як на похороні, і від того несамовитого плачу здавалося, що смерть, така якась потойбічна й невидима, стоїть тут, посеред танцмайданчика, вимахуючи косою понад їхніми грішними головами. Місько сконав зі звірячою гримасою, викрививши вилицю навиворіт і звівши очі до неба.

То були молоді свідки живої смерті. Як помирає людина, та ще й убита, до того ж зарізана, наче свиня перед Новим роком, ніхто з них досі такого не бачив. І міг би життя довге прожити, не побачивши. Поки надривно голосило жіноцтво, з

вулиці враз долинув крик. Автоматні черги пошматували це плачевне покривало. Крізь вікна й двері ввірвалися озброєні до зубів чекісти. Потім не раз свідки цієї трагедії, до самої старості проживши, неначе будуть запитувати себе, як за п'ять хвилин вони могли з'явитися в селі, коли від Кедрівки до райцентру — година їзди.

— К стенке, бандеровская сволочь! — репетував підполковник Феофанов, що персонально командував операцією.

Із клубу всіх виводили під конвоєм і повантажили у «воронки», що оперезали щільним кільцем клуб, з якого валила густа пара перегару, поту, сліз і крові.

Інформація про те, що в селі Кедрівка на Львівщині вцілілі бандерівці зарізали комсомольця, дійшла аж до ЦК. Заарештованих тримали у двох тюрмах — у райцентрах по сусідству. В одній стільки не вмещалося. Феофанову і його бійцям роботи було по вуха. Наказали вибивати свідчення всіма доступними методами. Потім Феофанов доповідав по інстанції: «Мы устроили им массовую порку. Выбивали и националистическую, и религиозную дурь из голов».

Десь на третій день, коли крики від тортур не давали спати місту, у двір тюрми затягли трактор «Беларусь», який гарчав і день і ніч, затамовуючи стогін мучеників. То був конвеєр садизму. З області

підіслали ще півтора десятка найлютіших слідчих. Як дикуни, вони кидалися на жертв і вибивали «показання». Насправді вони вибивали з них життя. І коли вже залишалася того життя якась дещиця, коли ті, що слабші, особливо жінки й дівчата та підлітки, зависали на волосині між життям і смертю, вони вгамовували свою лють. Вгамовували страхом за власну шкіру, бо була чітка інструкція — бити щосили, але не вбивати. Щоб не було забитих. Бо це НП, а за НП треба відповідати. Головою й посадою перед партією та народом. Найслабших випускали першими. Їх викидали за ворота зі спотвореними на синьо-зелене місиво обличчями. На вулиці їх чекали родичі, які не впізнавали своїх рідних і розрізняли їх часом лише за голосом.

Слідство довело, що в Кедрівці діяло націоналістичне підпілля, яке було успішно ліквідоване в ході ефективної операції районного відділу НКВД. Відбувся, як завше в таких випадках, закритий суд. Посадили трьох хлопців, які зізналися, що зарізали яструбка. Із ГУЛАГу вони так і не повернулися. Хоча просочувалася інформація про те, що їх забили на смерть на допитах і на суді їм виносили покарання вже мертвим.

Серед засуджених був і середульший брат Марії Крап'ячки Дмитро. Його не стало за п'ять

років по тому, як бандерівці витягли з хати найстаршого брата Василя. Невимовне горе звисало над стріхою Крап'яків, накриваючи її кривавими крилами демонів, стада яких час від часу виривалися з нутрощів озвірілих людиноподібних істот і літали чорними хмарами над приреченими на муки селами.

У ході слідства, яке йшло чітко за попередньо складеним планом, Феофанов не втримався, щоб не викликати головного героя.

— Оклад твой, как внештатного информатора, мы тебе удваиваем. Задание ты выполнил почти на «отлично».

— А чому «почти»?

— Ты что, не мог прикончить его на месте? Надо было резануть не в живот, а прямо в сердце. А то мучился сколько. Хороший истребитель был. Комсомолец. Жизнь отдал за искоренение бандеровской сволочи. Надо будет памятник поставить. На его примере воспитывать подрастающее поколение. Наш девиз — «Никто не забыт, ничто не забыто». А ты, Сема, все-таки сплоховал. Я же его еще живым застал, когда мы нагрянули в клуб. Жалко парня, что так мучился перед смертью, — підполковник розливав чергову пляшку, бо Харкавий, який був якимось незвично мовчазним, спорожнявав чарки одну за одною.

— Я того Міська з дитинства знав. То навіть якийсь далекий родич по мамі. З татом його не раз на зрубі робили за Польщі. То я його намовив послати свого хлопця у яструбки — так скорше владі в око впадеш.

Старий Харкавий почав, як завше, сповідуватися у кабінеті начальника КГБ:

— Тому ми з Міськом того вечора в гардеробі, там, у клубі, за сценою, махнули пузир самогонки. Він пив гранчаками, не закусуючи, справді, неначе останній раз у житті. То правда, товаришу підполковник, що людина відчуває перед смертю, що скоро їй гаплик. Він поліз до мене у п'яні обійми та каже ні сіло ні впало: «Ви простіть мені, нанашку, коли щось не так було. Може, образив вас коли, даруйте». Сповідався перед смертю, ніби я йому якийсь піп череватий. Так чогось розпустив нюні, аж його мені шкода стало, — раптом як прорвало мовчазного Харкавого. — Але задача єсть задача.

— Ты мне брось! Шкода ему стало... — grimнув на «исполнителя» Феофанов. — От намеченной цели отступать никогда нельзя. Вот есть у нас четко намеченная линия партии — и по ней строго шагай. Шаг влево или вправо — расстрел на месте, — накреслив чекіст у повітрі ребром бувалої руки невидиму, але всюдисущу лінію партії. — А чувствует ли человек свою

смерть, это ты не по адресу, — розсміявся підполковник, радіючи власній дотепності. — Нету у меня такого опыта. Никогда не чувствовал, поэтому и живучий такой.

— Це точно, і я так чуюся, що маю жити вічно. Маю в собі таку силу, що не здригається. Я навіть після тих танців пішов додому і спокійнісінько заснув. Аж жінка біла по голові, аби не харчав.

Комсомольська організація кедрівської середньої школи називалася ім'ям одного з перших комсомольців у районі, Михайла Корчинця, який загинув від рук українських буржуазних націоналістів. У червоному кутку висів портрет, з якого безтурботним поглядом із вічності дивився простий сільський хлопець. Він одним із перших повірив у торжество ідей марксизму-ленінізму і, не вагаючись, вступив до лав будівників комунізму.

Щороку, коли до комсомолу приймали поповнення, у школі проводили врочисту лінійку, на яку запрошували молодшу сестру Михайла Миколайовича. Як членкиня сім'ї, що потерпала від клятих «ворогів народу» — націоналістів, вона вступила у Львові до університету на факультет іноземних мов. І першою в Кедрівці за тисячу літ її існування вільно розмовляла англійською мовою.

Гостюючи в селі, вона зупинялася у батьків Паші Харкавого, разом з яким училася в університеті. Єдиний її однокурсник із сусіднього села пішов після вузу по комсомольській лінії — робив райкомівську кар'єру в райцентрі, а вона таки залишилася у Львові на кафедрі, вийшовши заміж за пристаркуватого доцента з квартирою.

Вона регулярно приїздила на вшанування пам'яті старшого брата, кілька останніх років — уже з дітьми. Двоє хлопців повиростали десь на асфальті, але їхні відвідини села таки далися взнаки: серед місцевої дітлашні вони були завше своїми, хоча трохи міськими.

Скільки б Катерина Миколаївна не їздила, зустріч із пам'яттю про брата кожного разу зворушувала її до сліз. Їй надавали слово, а вона сказати нічого не могла, ридаючи щораз, неначе вперше. Їй завше сільські жінки змальовували страшну картину його смерті, наче ножем вовтузачись у її серці. Вона перед тим, як іти на цвинтар, де на його могилі височіла п'ятикутна зірка, крадькома йшла до клубу. Її зазвичай супроводжував представник райкому й однокурсник в одній особі. Тут, на кладовищі, за такої опіки вона й помолитися не могла. За пляшку завклубу відчиняв їй зал. Вона ставила квіти посередині на тому самому місці й давала волю

сльозам. Тут, без свідків, вона вже могла перехреститися без наслідків.

З нагоди 20-річчя від дня кривавої розправи над героєм-комсомольцем у Кедрівці таки вирішили звести пам'ятник тому, хто віддав життя за наше світле сьогодні. У день його народження зібрали не тільки сільський актив, а й звели школярів з інших сіл, навіть із самого райцентру.

Міські діти розмовляли переважно російською мовою. Як виявилось, вони навчалися в єдиній російськомовній із десяти тустанських шкіл. У місті був чималий партійно-радянський актив, який після встановлення радянської влади оселився в райцентрі. Плюс сім'ї військових із великого гарнізону, у який трансформувався полк особливого призначення НКВД. Тому наявність такої школи, з огляду на різко змінений після війни етнічний склад населення, була цілком природною. Інша річ — де її розташували. На всій території мальовничого підгір'я знали цю архітектурно вишукану споруду в центрі міста. То була знаменита ще з австро-угорських часів тустанська гімназія. Видатні постаті українського розвою набиралися тут розуму. Але головне — тут учився сам Степан Бандера. У місті побутувало тверде й одностайне переконання: таким, яким він став, його сформувала гімназія.

Саме тут господарі нового червоного режиму й розташували російськомовну школу для своїх чад. Тому, коли на бюро райкому ухвалювали план заходів зі спорудження пам'ятника Михайлові Корчинцю в селі, у якому він загинув, було прийняте рішення залучити до цього й комсомольську організацію імені Павлика Морозова з тієї самої російської СШ № 6. І хоча до Тустані якихось два десятки кілометрів, такий вплив чужомовного юного населення на Кедрівку подіяв якось приголомшливо. На спільній комсомольській лінійці вони розповідали про героя, ім'ям якого названа їхня організація, — про Павлика Морозова, пам'ять про подвиг якого житиме вічно.

— Отакий герой — віддав на смерть рідного батька, — вирвалося з вуст Андрія, який смирно стояв у шерензі, що нею на почесній варті вишикувалися міські та сільські старшокласники.

Для того щоб школярі познайомилися, шеренги були вишикувані так, щоб один — із Кедрівки, другий — із Тустані, один говорить українською, другий — російською. Для того щоб діти порозумілися й потоваришували, знайшли спільні ідейні міркування, не має бути мовного бар'єра.

— Ты всегда такой умный? — коли вже проспівали «Взвейтесь кострами, синие ночи»,

раптом озвалася до нього тустанська гостя, що стояла поруч і за сценарієм трималася з ним за руки.

Не можна сказати, щоб Андрій раніше не звернув на неї уваги. «Такої в нашому селі немає» — то була перша думка, коли вона раптом опинилася на «построєнні» поруч і хапнула його руку. Йому здалося, що досі такі дівчата йому тільки снилися. Але з цими словами нездоланна зваба в її синіх і глибоких, як небо, очах наче відійшла на другий план.

— Завжди і всюди. Такий вродився, — намагався виглядати гонорово Андрій.

— Ты не прикидывайся. Думаешь, никто не слышал, что ты сейчас сказал?

— Думаю, що ніхто. Крім тебе, — вів далі він розмову з цією москалькою, і від тієї балаканини не ставало весело.

— А этого мало? — Не можна було би стверджувати, що в цьому не було погрози.

Представники режиму завжди до того і ще довше після того ставилися до аборигенів зверхньо й войовничо. «Эти местные» — погірдно називали вони тутешніх спадкоємців своїх славних предків, які ніколи не були й не могли бути такими, як вони. За незначними винятками, стосунки западенців і східняків завжди були ворожими. І якщо «местные» цю ворожість глибоко приховували, навіть

загравали з приїжджими, то визволителі свої презирство і злість, навпаки, випинали.

У владних казенних домах керівні посади не дозволяли обіймати місцевим ще зо 50 літ радянської влади. Іншомовні владоможці навіть на базарі допікали сільським жіночкам, які носили їм до міста свіжі яйця, картоплю та квасолю практично за безцінь, а вони збивали ціни до символічних. Не пропускали нагоди кожен одноосібний торг звести до оцього гіркого докору — «Ух уж эти местные». Їм чомусь здавалося, що так вони ображають, топчуть гідність людську, бо в їхньому розумінні й за їхніми канонами виховання «местные» — це другий сорт, раби, яким про це треба нагадувати скрізь і всюди, від зачинених застінків КГБ до відвертих базарних свар.

— Думаю, що мало, — продовжував він гру, яка могла закінчитися трагічно. Могутність режиму якраз і полягала в тому, що він знищував за виявлену навіть в одній єдиній фразі нелояльність до нього. — Мало, бо чула тільки ти одна, а ти мене не здаси.

— Так ты от своих слов про Павлика Морозова не отказываешься? — Вона відвела його вже вбік від гурту, аби справді не виявилось третього зайвого в їхній такій відчайдушній грі з вогнем. — Ведь если я сейчас подойду к вашему директору или, еще лучше, к представителю

райкома и скажу, что ты думаешь о герое, чье имя носит наша комсомольская организация, знаешь, что после этого с тобой будет?

— Знаю, що може бути. Мене виженуть зі школи. Переді мною закриються всі життєві шляхи. І я назавжди залишуся колгоспним рабом. Але цього не буде, бо нікуди ти не підеш і нікому нічого не скажеш.

— Ну ты даешь! — розрядила напругу вона своїм золотавим сміхом. — И почему это я не пойду? Ты что, думаешь, что я в тебя влюбилась?

— Влюбилась — цього тут мало. Є інша причина, поважніша.

— Ты, наверное, сам никогда не влюблялся, раз считаешь, что любовь так мало значит в жизни. И что это такое — поважнее любви?

— Про любов поговоримо іншим разом. А тут усе простіше: справа в тому, що про Павлика Морозова ти думаєш так само, як і я. Більше того, так думають майже всі, хто тут зібрався і співає про нього героїчні пісні. Можна приховати одне перед одним, але перед Богом нічого приховати нікому ще ніколи не вдавалося. Він усе бачить.

— Ого, круто загнул! — не приховувала вона ще більшого задоволення від такого повороту в розмові. — И где Он, твой Бог? Где Он спрятался?

— У дуже доступному для тебе місці. У твоєму серці. Але його від тебе заховали. Хоча ти із ним у серці, як і кожна людина, народилася.

— Где ты, такой умник, нарисовался в этой глухомани?

Її почали кликати в автобус, яким приїхали міські школярі, що саме збиралися їхати додому.

— В городе бываешь? — спитала вона і миттєво отримала схвальне кивання головою. — Отлично. Ты знаешь, где меня искать. Уроки у нас заканчиваются в три.

— Я Андрій Бальтазар. А тебе як звати?

— Спросишь Свету. Я комсорг школы. Меня все знают. Свету Феофанову.

Альпіністське причандалля привіз зі Львова інструктор. Випитував нащо, але Паша забив йому баки, мовляв, хоче здивувати своїх райкомівців і показати їм клас на скелях Довбуша, куди вони часто виїжджають на комсомольські пікніки.

Діма ламався довго, виторговуючи найзаповітнішу мрію, яка може лише бути в колгоспного водія, — нову машину. Нещодавно прямо до Москви їздили двоє улюбленців голови-орденоносця і пригнали своїм ходом два новеньких «газони». Вони любили пофраєритися, зупиняючись більше, ніж треба, коло крамниці дорогою з поля на тік. Поки пили пиво, збігалася

вся сільська дітлашня подивитися на диво соціалістичної техніки.

— Дістанеш такого самого «ліхачовця». У районі я вже договорився. Провернемо діло — і ти за золотим кермом будеш борознити оті-от неозорі лани «Зорі комунізму». Проїдемо з тобою із току додому на автомобілі, який ще нині лише сходить із конвеєра. І трясти нас не буде, як на отій полуторці. Он пацанва в кузові підстрибує, як жаби по пісках. Ти пригальмууй, бо ще вилетить, а мені відповідати. Так і так — сталася трагедія при представникові райкому. Мені того треба? Тим більше, що нас із тобою, Дімка, ждуть великі діла. Піднімо ми нашу «Зорю комунізму» завтра дуже й дуже високо.

— Прямо завтра?

— Рішення прийнято. Там. У верхах. Як казав Володимир Ілліч Ленін, післязавтра, товариші, буде пізно.

Паша пишався, що назву колгоспу вигадав він. На зло націоналюгам, які тримали Кедрівку за свою ідейну цитадель. І от над цією неприступною фортецею зійшла та сама зоря. Йому, власне, крім водія та помічника в одній особі, більше нікого не треба. Із Дімою Чемерисом у них уже був неабиякий спільний стаж хрестоламання. Паша залучив його до громадсько-політичної активності, як однокласника.

Він був одним із дебілуватих рагулів, що за копійку готові гнати блоху зі Львова до Києва. За роки роботи з людьми, а то є найважча ділянка комуністичного будівництва, заввідділу райкому давно затямив: немає такої капості, на яку б не зважився жадібний рагуль. І хоча він знав Діму як облупленого, довго добирав до нього ключі, доки вмовив на хрестоламні «подвиги». А потім просто платив йому за кожен нічний виїзд.

Діма сприймав це своєю півзвивиною так, ніби то є те саме, що вночі поїхати до лісу і вкрасти дуба, заробивши на колгоспній машині чималу копійчину. Паша для цього свого помічника гроші брав у Феофанова. За відомістю суворої звітності. Раніше, коли віджилі форми наочної антиагітації прибирали з доріг, Діма працював уже автоматично, та тепер щодо того, щоб лізти на церкву, почав ламатися. Отоді Паша, крім обіцянки-цяцянки з новою машиною, показав йому ту саму відомість:

— Хочеш, аби ксьондз у церкві зачитав? — помахав йому перед носом.

Чемерисові хоч і були по цимбалах ті хрести, але спинним мозком він відчував, що може статися, якщо село довідається, куди він шастає з цим навіженим Харкавим. Той не криється, що він атеїст, і Бога кляне, на чім світ стоїть, а Діма для годиться й у загальній масі все-таки відбуває

відбувальщину щонеділі в церкві. Коли переп'є в суботу, мама рано віником зганяє з ліжка.

Просто після служби Божої, як відомо, наступає не менш, а може, більш «свята» справа, до якої беруться чесні парафіяни вже без будь-якого внутрішнього чи зовнішнього примусу. Із храмових воріт виходячи, вервечкою прямують до буфету, де править свій бал «попадя», ширша, ніж довша, продавчиня Славка. Вона любить підмахувати дяка:

— Що, Федю, що витрясете з тих скупердяїв? Фігу з маком. А я щонеділі більше збираю на тацю, ніж ви на Великдень.

Вона говорила святу правду. Як тряслися руки щойно в рабів Божих, коли вони мучилися сумнівами — кинути в церкві на тацю піврубля чи цілий рубель. А тут, при горілчаному престолі, такса виростала в кільканадцять разів. Починали діяти вже зовсім інші тарифи. Духові — духовне по краплині, а тілу — тілесне — літрами! Якась була особлива насолода врізати пляшчину після церкви. І звичай цей увійшов у кров і плоть останнім часом. Більшовики якось непомітно, як та повзуча гадюка, навчили.

Діяло неписане правило райспоживспілки, що буфети та крамниці мають обов'язково стояти навстіж тієї миті, коли одухотворені й очищені від старих земних гріхів і готові до скоєння гріхів нових парафіяни прямують із храму додому.

Навстіж мали бути розставлені тенета, у які з насолодою втрапляли кволі духом і ненаситні тілом прості смертні. До церкви йшло ціле село, і, як мінімум, половина села, крім більшості жінок і дітлахів, осідала тут, на дні буфету. Час від часу на таких недільних масових пиятиках свою невичерпну щедрість демонстрував Діма. Він кричав через голови до Славки:

— Наливай усім по сто. Я плачу.

Хлопство вже звикло, що так розкошелювався Чемерис, утнувши чималий калим. А він і не приховував:

— Заробив копійчину — чому не поділитися по-християнськи із ближнім?

Паша платив йому, треба сказати, щедро. За один вивезений у крутило хрест — одну цілу місячну зарплату. А скільки-то холостяку треба? Чому не почастувати братів у Христі? Як і абсолютна та переважна більшість людей, Діма був позбавлений такої химери, як самоаналіз. Але від партнерства з Харкавим він виніс тверде переконання. Хрести пиляє чи рубає той біс, а він, Діма, лише здійснює транспортне забезпечення й отримує свій транспортний тариф. Тому в небесній бухгалтерії, щодо якої йому допікає мама регулярним читанням моралей, гріх записують на рахунок Паші. А він, Діма, — простий шофер, робить свою просту роботу. То який то є гріх?

Треба людині заробити на хліб. А він робить це чесно — своєю працею. Ночами інші, оті пияки, приміром, сплять і жінок тлумлять, а він мусить гарувати по селах.

— Давай завдаток, — вмастив він Паші просто під дих, коли по дорозі з току той добивав його вже вищий пілотаж хрестоламанья. — І тариф утричі більшим має бути, ніж той, що був.

Діма відчував, що то був той момент, коли він може витиснути по максимуму. Хто знає, скільки той дідько вимантив у москалів. Одне діло вкрасти з лісу купку дров. А друге — ялицю двадцятиметрову приволокти. Так і тут: одне — тинятися по чужих селах, а друге — у себе вдома, та ще з церкви здирати хрест, до якої його мама жене кожної Божої неділі.

— Обнаглів ти, Дімуля, — без злості сприйняв Паша цей знак згоди. — Проїдь далі, до магазину. Поставиш із авансу.

І всунув йому до кишені тугий жмут казначейських знаків із зображенням вождя всіх трударів, дорогого Ілліча.

Школярі, як горобці, зіскакували з бортів. Один з них став навпроти кабіни і вп'явся очима в Харкавого.

— Чого вирячився, Бальтазарє? — поплескав його по плечу. — А ти молодець. Мама до колгоспу зерно всенародне сушити не пускає, а ти проявив, я